

Εκπαιδευτική Πρόταση:
Πρόγραμμα ανάπτυξης του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας σε
παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας

Της Δρ Σοφίας Νικολιδάκη
ΕΔΙΠ
Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ρέθυμνο, 2020

Περιεχόμενα

Εισαγωγή - Αναγκαιότητα προγράμματος	4
1. Φιλοσοφικό - Θεωρητικό υπόβαθρο	4
2. Βασικοί θεματικοί κύκλοι και επιμέρους θεματικές ενότητες	6
3. Βασικές δεξιότητες που αναπτύσσονται	6
4. Σε ποιους απευθύνεται το πρόγραμμα.....	6
5. Στόχοι του προγράμματος	6
5.1 Αυτοσεβασμός.....	7
5.2 Σεβασμός προς τους άλλους.....	7
5.3 Σεβασμός προς το περιβάλλον	8
5.4 Συνάφεια με το ΔΕΠΠΣ- Στόχοι που εξυπηρετούνται.....	8
6. Μεθοδολογία	10
6.1 Βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται το πρόγραμμα	10
6.2 Μορφές διδασκαλίας – Μεθοδολογικές προσεγγίσεις	10
6.2.1 Βιωματική – ανακαλυπτική προσέγγιση	11
6.2.2 Ομαδοσυνεργατική κ διαφοροποιημένη διδασκαλία	11
6.2.3 Επίλυση διλημάτων μέσα από μεθόδους φιλοσοφίας με παιδιά	13
6.2.4 Δημιουργία ρουτινών που προάγουν κάποιες δεξιότητες σε τρόπο ζωής.....	14
6.3 Οργάνωση γωνιών ή κέντρων μάθησης στο νηπιαγωγείο.....	15
7. Ενδεικτικές Δραστηριότητες	16
7.1 Αυτοσεβασμός.....	17
7.1.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό.....	17
7.1.2. Οργανωμένες δραστηριότητες.....	18
7.1.3 Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες.....	22
7.2 Σεβασμός προς τους άλλους_ Γενικές δραστηριότητες - Δραστηριότητες συνεργασίας και αλληλεγγύης.....	23
7.2.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό.....	23
7.2.2 Οργανωμένες δραστηριότητες.....	24
7.2.3. Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες.....	27
7.3 Σεβασμός προς τους άλλους και αναγνώριση της διαφορετικότητας μας - Ίδιοι και διαφορετικοί	30
7.3.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό.....	31
7.3.2 Οργανωμένες δραστηριότητες.....	33
7.3.3. Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες.....	35
7.4 Σεβασμός προς τους άλλους: Συνεργασία – Αλληλοβοήθεια	36
7.4.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό.....	36

7.4.2	Οργανωμένες δραστηριότητες.....	38
7.4.3	Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες.....	39
7.5	Σεβασμός προς τους άλλους και διάλογος	40
7.5.1	Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό.....	40
7.5.2	Οργανωμένες δραστηριότητες.....	41
7.5.3	Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες.....	41
7.6.	Σεβασμός προς το φυσικό περιβάλλον, τα άβια και τα έμβια όντα.....	41
7.6.1	Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό.....	42
7.6.2	Οργανωμένες δραστηριότητες εσωτερικού και εξωτερικού χώρου	42
7.6.3	Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες.....	42
8	Παραδοτέα και Αξιολόγηση προγράμματος	43
	Βιβλιογραφία.....	45
	Παράρτημα.....	48
	Ερωτηματολόγιο Γονέων	48
	Ερωτηματολόγιο Εκπαιδευτικών	50
	Ερωτηματολόγιο παιδιών	54

Εισαγωγή - Αναγκαιότητα προγράμματος

Η ανάγκη δημιουργίας ενός προγράμματος που προωθεί τον αλληλοσεβασμό και τη διαφορετικότητα σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας προκύπτει από τις συνθήκες ενός συνεχώς μεταλλασσόμενου κόσμου που έχει να επιδείξει σημαντικά επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα, υστερεί ωστόσο στην ανάλογη επίδειξη αξιακών τρόπων ζωής και συνύπαρξης. Φαινόμενα βίας, ρατσισμού, εγωιστικών διαθέσεων, και έλλειψης σεβασμού απέναντι στον εαυτό, τον άλλο και το ευρύτερο φυσικό – κοινωνικό περιβάλλον είναι πολύ συχνά, αυξάνονται ανησυχητικά και κρούουν τον κώδωνα κινδύνου μιας ευρύτερης κοινωνικής παθογένειας.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο όρος ‘μετα-αλήθεια’ (post-truth) αναδείχθηκε σε λέξη της χρονιάς το 2016 από το λεξικό της Οξφόρδης και συνδέθηκε με «περιστάσεις στις οποίες τα αντικειμενικά γεγονότα είναι λιγότερο επιδραστικά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης απ’ ό,τι τα αισθήματα ή οι προσωπικές πεποιθήσεις», δυσχεραίνεται η δυνατότητα διακρίσεων μεταξύ ‘αλήθειας-ψεύδους’, ‘γεγονότος-άποψης ή μυθοπλασίας’. Κάτι τέτοιο ευνοεί της δημιουργία και διάδοση ψευδών ειδήσεων (fake news), την προβολή ‘εναλλακτικών γεγονότων’, την υποτίμηση της επιστημονικής γνώσης, την αμφισβήτηση των ειδικών, την άσκηση πολιτικής που στηρίζεται στην παραπλάνηση. Ομοίως, δυσχεραίνεται η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προωθούν τις αξίες διότι υπάρχει αρκετός σκεπτικισμός σχετικά με το ποιες αξίες είναι σημαντικές να προβληθούν, πώς και γιατί.

Γνωρίζοντας εκ των προτέρων τις επικείμενες δυσκολίες, προτείνεται παρακάτω ένα πρόγραμμα που σκοπό έχει την καλλιέργεια του σεβασμού λαμβάνοντας ως παραδοχή την σημασία της ζωής, σε οποιαδήποτε έκφασή της ως ύψιστης σημασίας.

1. Φιλοσοφικό - Θεωρητικό υπόβαθρο

Ένα πρόγραμμα που δίνει έμφαση στην καλλιέργεια του σεβασμού δεν έχει μόνο γνωσιακό χαρακτήρα αλλά κυρίως πρακτικό με την έννοια της συνήθειας (έξις). Με διαφορετικά λόγια, ένα πρόγραμμα ανάπτυξης δεξιοτήτων για να έχει αποτελεσματικότητα σε βάθος χρόνου και να δημιουργήσει αντίστοιχη συνείδηση, πρέπει να λάβει χώρα από την προσχολική κιόλας ηλικία και να γίνει τρόπος ζωής. Θεωρώντας τη φιλοσοφία ως τρόπο ζωής όπως περιγράφεται από τον Σωκράτη και από τον σύγχρονο Γάλλο φιλόσοφο Pierre Hadot, ένα πρόγραμμα καλλιέργειας του σεβασμού δεν αποτελείται μονάχα από ένα σύνολο γνωστικών ασκήσεων που μπορούν να γίνουν σε συγκεκριμένη σειρά. Αντιθέτως, εκλαμβάνεται ως μια ενιαία πράξη λογικής, φυσικής και ηθικής (Hadot, 1995, 267). Αυτό που διαφοροποιεί έναν φιλόσοφο που αντιλαμβάνεται τη φιλοσοφία ως τρόπο ζωής είναι ότι δικαιολογεί σκόπιμα την εμπειρία του (Hadot, 1995, 57; Nikolidaki, 2011). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει σαφές ότι δεν επιδιώκεται να γίνουν τα παιδιά φιλόσοφοι με την ακαδημαϊκή έννοια του όρου αλλά να μάθουν να σκέφτονται και να στοχάζονται πάνω σε αυτό που κάνουν (πραξιακή διάσταση της φιλοσοφίας και εφαρμογή της στην καθημερινή ζωή).

Πώς θα ήταν η ζωή αν προσπαθούσαμε να τη ζήσουμε με τρόπο φιλοσοφικό και αναστοχαστικό; Σύμφωνα με μια τέτοια εκδοχή οι άνθρωποι θα:

- ενεργούσαν πιο ουσιαστικά προς τον εαυτό τους και τους άλλους,
- συνειδητοποιούσαν ότι ο σεβασμός, η συνεργασία και η ανταλλαγή με τους άλλους και το περιβάλλον είναι ο καλύτερος τρόπος για να εξασφαλιστεί η ευημερία,
- έδειχναν περισσότερη προσοχή και θα στρέφονταν προς τον εαυτό τους και τους άλλους με μεγαλύτερη ευαισθησία και ανεκτικότητα (Paul, 1992).

Η φιλοσοφία ως τρόπος ζωής γίνεται μέρος της ανθρώπινης εμπειρίας. Σύμφωνα με τον Dewey (2005, 22) «η εμπειρία είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης ενός οργανισμού με το περιβάλλον του [...] είναι μια μεταμόρφωση της αλληλεπίδρασης στη συμμετοχή και την επικοινωνία». Ζώντας μια εμπειρία και αναστοχαζόμενοι πάνω σε αυτή, η εμπειρία αποκτά για το άτομο αξία ως κάτι πολύτιμο και διαφοροποιημένο. Ο αναστοχασμός είναι αυτός που κάνει τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει την εμπειρία του και να κατανοήσει τις πράξεις που έκανε και αυτές που έγιναν ή άφησε να γίνουν (Dewey, 2005).

Σε αντίθεση με τον Πλάτωνα που αντιλαμβάνεται τη γνώση και την αλήθεια ως αναλλοίωτες, η προσέγγιση που ακολουθείται σε όλο το πρόγραμμα που θα παρουσιαστεί έχει πραγματιστικό χαρακτήρα. Με διαφορετικά λόγια, η γνώση αντιμετωπίζεται ως μια ανθρώπινη κατασκευή η οποία αλλάζει διαρκώς όσο οι άνθρωποι βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ τους και με το περιβάλλον τους αποκτώντας νέα δεδομένα προς επανεκτίμηση (Dewey, 1981, 325). Στην περίπτωση αυτή η αλήθεια δεν ανακαλύπτεται άπαξ και για πάντα. Το τι είναι αλήθεια δεν αναφέρεται μόνο σε εμάς αλλά και στους άλλους. Δεδομένου ότι δεν είμαστε μόνοι μας στον κόσμο αλλά σε συνεχή αλληλεπίδραση με τους άλλους και με το ευρύτερο περιβάλλον για να βρούμε κοινές μεταξύ μας αλήθειες πρέπει να επικοινωνήσουμε μέσω διαλόγου μεταξύ μας λαμβάνοντας επιπλέον υπόψη ότι ως άνθρωποι σφάλουμε. Το σφάλμα οφείλεται στο ότι: α) δεν υπάρχει μια παραδοχή για μια απόλυτη αλήθεια, β) δεν μπορεί κάποιος να γνωρίζει πάντα και με βεβαιότητα εκ των προτέρων τις συνέπειες των πράξεων του. Αυτό που θεωρείται αλήθεια για κάποιους, διαφέρει για κάποιους άλλους ή διαφέρει ανάλογα με την ιστορική περίοδο που βρισκόμαστε. Μονάχα η αλήθεια που οφείλεται στη λογική (logical truth) φαίνεται να μην έχει λογικά σφάλματα διότι αντικατοπτρίζει τη λογική δομή της ίδιας της σκέψης μας. Επειδή, ωστόσο είναι ανθρώπινη κατασκευή, εφόσον οι άνθρωποι σφάλουν, μπορεί εσφαλμένες να είναι και οι λογικές κατασκευές τους.

Το πρόγραμμα σεβασμού που προτείνεται δίνει κυρίως έμφαση σε ρουτίνες σκέψης και αναστοχασμού που γίνονται συνεχώς τρόπος ζωής του τι είναι αλήθεια και πώς πρέπει να πράττουμε έστω και με χαρακτήρα προσωρινό. Η απόκτηση καλύτερη κατανόηση του εαυτού και του κόσμου δε γίνεται μόνο μέσω του «σκεπτεσθαί» αλλά και μέσω της απόκτησης εμπειριών ζωής και κυρίως μέσω της αφήγησης και της κριτικής εξέτασης των εμπειριών αυτών. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά από μικρή ηλικία μαθαίνουν να γνωρίζουν τον εαυτό τους ακολουθώντας, έστω και ασυνείδητα, τα βήματα του Σωκράτη.

2. Βασικοί θεματικοί κύκλοι και επιμέρους θεματικές ενότητες

Το προτεινόμενο πρόγραμμα εντάσσεται στον κύκλο «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ: Κοινωνική Συναισθηση και Ευθύνη _Κάνε πράξη τη συνεργασία και την προσφορά Ανθρώπινα» και δίνει έμφαση στην επιμέρους θεματική ενότητα της προώθησης του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας.

3. Βασικές δεξιότητες που αναπτύσσονται

Η στοχοθεσία του προτεινόμενου προγράμματος έχει προσδιοριστεί βάσει των δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα. Οι δεξιότητες που καλλιεργούνται στο παρόν πρόγραμμα, όπως αναφέρονται στην προκήρυξη του ΙΕΠ, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν για το προτεινόμενο πρόγραμμα ως εξής:

- **Δεξιότητες Μάθησης:** κριτική σκέψη (Critical thinking)/ επικοινωνία (Communication)/συνεργασία (Collaboration)/ δημιουργικότητα (Creativity)
- **Δεξιότητες Ζωής:** κοινωνικές δεξιότητες/ ενσυναίσθηση και ευαισθησία/ προσαρμοστικότητα/ ανθεκτικότητα/ υπευθυνότητα/ πρωτοβουλία
- **ΜΙΤ Δεξιότητες της τεχνολογίας και της επιστήμης:** Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες/ Συνδυαστικές δεξιότητες ψηφιακής τεχνολογίας, επικοινωνίας και συνεργασίας
- **Δεξιότητες του νου:** Επίλυση προβλημάτων/ Μελέτη περιπτώσεων

4. Σε ποιους απευθύνεται το πρόγραμμα

Το παρόν πρόγραμμα απευθύνεται κυρίως σε νηπιαγωγούς και δασκάλους προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας. Αυτό συμβαίνει γιατί όσο νωρίτερα κατανοήσουν και βιώσουν τα παιδιά τις έννοιες της διαφορετικότητας και του σεβασμού, τόσο ευκολότερα μπορούν να αποκτήσουν τις δεξιότητες εκείνες που θα κάνουν το σεβασμό πράξη και τρόπο ζωής. Ωστόσο, εκπαιδευτικοί άλλων βαθμίδων μπορούν να πάρουν πολλές ιδέες από τη μεθοδολογία και τις δραστηριότητες που προτείνονται, κάνοντας τις κατάλληλες προσαρμογές ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες και τα ενδιαφέροντα μαθητών μεγαλύτερης ηλικίας.

Αντιστοίχως, η ηλικιακή ομάδα στην οποία το πρόγραμμα θα είχε μεγαλύτερο όφελος, για τους προηγούμενους λόγους που αναφέρθηκαν, είναι η νηπιακή ηλικία και η πρώτη σχολική ηλικία, χωρίς φυσικά να αποκλείονται παιδιά μεγαλύτερων ηλικιών.

5. Στόχοι του προγράμματος

Σκοπός του προγράμματος είναι η κατανόηση από τα παιδιά των εννοιών του σεβασμού, της διαφορετικότητας και η έμπρακτη υιοθέτηση στάσεων που αναπτύσσουν και εξελίσσουν τις έννοιες αυτές ως τρόπο ζωής και καθημερινής συμπεριφοράς. Οι κύριοι άξονες του προγράμματος οι ακόλουθοι:

- **Αυτοσεβασμός:** Τα παιδιά μαθαίνουν να εκτιμούν την αξία τους ως άτομα μοναδικά, πολύτιμα, ικανά που αξίζουν και είναι σημαντικά στη ζωή.

Μαθαίνουν να αγαπούν τον εαυτό τους, να υιοθετούν συμπεριφορές που τον εξελίσσουν θετικά βιώνοντας τον καλύτερο δυνατό εαυτό τους.

- Σεβασμός προς τους άλλους: Τα παιδιά μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται την ύπαρξη του άλλου ως άτομο εξίσου πολύτιμο που αξίζει να εισακουσθεί προσεκτικά και να αντιμετωπιστεί με σεβασμό και δικαιοσύνη. Τα παιδιά μαθαίνουν ότι οι άνθρωποι είναι μεταξύ τους ίδιοι και διαφορετικοί και οφείλουν να επιλύουν τις διαφορές τους με ανεκτικότητα, συμπόνοια εκφράζοντας τις διαφωνίες με τρόπο δημιουργικό.
- Σεβασμός προς το περιβάλλον: Τα παιδιά μαθαίνουν ότι ο πλανήτης γη με όλα τα έμβια και άβια όντα του αξίζει σεβασμό, φροντίδα και μείωση εγωιστικών συμπεριφορών ώστε να εξακολουθήσει να είναι βιώσιμος.

Ανά άξονα οι επιμέρους στόχοι που επιδιώκονται συνοψίζονται στα ακόλουθα:

5.1 Αυτοσεβασμός

Στόχος: Να αναπτύξουν τα παιδιά μια θετική εικόνα για τον εαυτό τους. Τα παιδιά επιδιώκεται να:

- απεριθωμύν θετικές ιδιότητες ως χαρακτήρες και δεξιότητες που έχουν τα ίδια,
- αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως άτομο αξιαγάπητο και αξιοσέβαστο,
- αναγνωρίζουν λάθη που κάνουν και να προσπαθούν να αυτοβελτιώνονται.

5.2 Σεβασμός προς τους άλλους

Στόχος: Να αναπτύξουν τα παιδιά σχέσεις σεβασμού κατά τον μεταξύ τους διάλογο. Επιδιώκεται τα παιδιά να:

- ακούν προσεκτικά τους άλλους όταν μιλούν
- λαμβάνουν το λόγο σε ένα διάλογο όταν τους δίνεται κάνοντας ένα διακριτικό σήμα ότι επιθυμούν να μιλήσουν
- περιμένουν τη σειρά τους όταν άλλοι μιλούν χωρίς να διακόπτουν
- λαμβάνουν υπόψη τις απόψεις των άλλων και να σκέφτονται πάνω σε αυτές (build on each other's' ideas)
- μιλούν χωρίς να προσβάλουν τις ιδέες των άλλων

Στόχος: Να κατανοούν τα παιδιά γνωστικά χαρακτηριστικά συμπεριφορών σεβασμού. Επιδιώκεται τα παιδιά να:

- συζητούν για μορφές σεβασμού κατανοώντας τη σημασία τους,
- αντιλαμβάνονται το νόημα ιστοριών που αναφέρονται σε καταστάσεις επίδειξης ή μη σεβασμού,
- μπορούν να απεριθωμύν και να αναφέρουν θετικά χαρακτηριστικά των άλλων συνομηλίκων τους,
- αναγνωρίζουν θετικές μορφές συμπεριφοράς που δηλώνουν σεβασμό προς τους άλλους,

- διαχωρίζουν συμπεριφορές που δεν σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και δεν προάγουν το σεβασμό προς τον εαυτό και τους άλλους,
- αναγνωρίζουν μορφές ασέβειας και να τις αποφεύγουν,
- κατανοούν γνωστικά διλήμματα και να εξετάζουν βάσει ποιων παραμέτρων μπορούν να επιλυθούν όσο γίνεται αποτελεσματικότερα.

Στόχος: Να υιοθετήσουν τα παιδιά τρόπους συμπεριφοράς που δηλώνουν σεβασμό. Τα παιδιά επιδιώκεται να:

- επιλύουν με τρόπο δημιουργικό τις μεταξύ τους διαφωνίες χωρίς τη χρήση οποιασδήποτε μορφής βίας,
- εκφράζουν τις διαφωνίες μεταξύ τους χωρίς να προσβάλλουν ο ένας τον άλλο,
- υιοθετούν στάσεις σεβασμού απέναντι σε ενήλικες.

Στόχος: Να επιδεικνύουν τα παιδιά ανεκτικότητα και σεβασμό στη διαφορετικότητα των άλλων. Τα παιδιά επιδιώκεται να:

- αναγνωρίζουν ότι όλοι είμαστε ίδιοι και διαφορετικοί,
- σέβονται τη διαφορετικότητα των άλλων εμπλουτίζοντας τις γνώσεις και δεξιότητές τους μέσα από αυτή,
- επιλύουν ομαλά τις διαφορές τους.

5.3 Σεβασμός προς το περιβάλλον

Στόχος: Να αναπτύξουν τα παιδιά θετικές συμπεριφορές προς το περιβάλλον οι οποίες εξασφαλίζουν την βιωσιμότητα του πλανήτη. Πιο συγκεκριμένα, επιδιώκεται τα παιδιά:

- γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις ανθρώπινες ενέργειες που ευνοούν και εκείνες που υπονομεύουν το έμβιο και το άβιο περιβάλλον μας,
- να αναπτύξουν δεξιότητες, στάσεις και συμπεριφορές φιλικές προς το περιβάλλον και τη βιωσιμότητά του.

5.4 Συνάφεια με το ΔΕΠΠΣ- Στόχοι που εξυπηρετούνται

Το παρόν πρόγραμμα συμβάλλει στον εμπλουτισμό και την εξέλιξη των διδακτικών στόχων του Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) που ισχύει για την προσχολική εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, οι επιδιώξεις, το περιεχόμενο και οι ενδεικτικές δραστηριότητες του προγράμματος αναπτύσσονται κυρίως γύρω από τις ακόλουθες περιοχές και επιμέρους άξονές τους:

- **Παιδί και Περιβάλλον - Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση:** Ο αλληλοσεβασμός και η διαφορετικότητα είναι έννοιες που το παιδί καλείται να κατανοήσει και να εφαρμόσει ως δεξιότητες τόσο στο νηπιαγωγείο και στις σχέσεις του με τους άλλους, ομηλικούς και ενήλικες όσο και στο ευρύτερο ανθρωπογενές περιβάλλον (μεταφορά δεξιοτήτων στο σπίτι και στο εξωσχολικό περιβάλλον). Για παράδειγμα, τα παιδιά μαθαίνουν να αναπτύσσουν την αυτοεκτίμησή τους, να αναπτύσσουν ικανότητες συνεργασίας με τους άλλους,

να κατανοούν την αξία της ομαδικής εργασίας, να συνειδητοποιούν την μοναδικότητα τους αλλά και τις ομοιότητες- διαφορές που έχουν με τους άλλους σεβόμενα τους διαφορετικούς τρόπους ζωής και να εφαρμόζουν στην καθημερινότητα τους συμπεριφορές αλληλοσεβασμού.

- Η έννοια του σεβασμού και της διαφορετικότητας επεκτείνεται και **στο φυσικό περιβάλλον**. Τα παιδιά μαθαίνουν ότι αποτελούν μέρος του πλανήτη που ζουν και ότι για την μελλοντική βιωσιμότητά του οφείλουν να υιοθετήσουν συμπεριφορές που σέβονται την έμβια και άβια ζωή (π.χ. ανακύκλωση, λιγότερο καταναλωτική συμπεριφορά, σεβασμό στα δικαιώματα των ζώων, συμπεριφορά προς τα αδέσποτα ζώα)
- **Παιδί και Γλώσσα:** Τα παιδιά μέσα από τον προφορικό λόγο μαθαίνουν να περιγράφουν, να διηγούνται, να εξηγούν και να ερμηνεύουν έννοιες και συμπεριφορές που σχετίζονται με τον αλληλοσεβασμό και την διαφορετικότητα. Τα παιδιά συμμετέχουν σε συζητήσεις χρησιμοποιώντας στοιχειώδη επιχειρηματολογία και επιλύουν υποθετικά και πραγματικά σενάρια ,μέσα από την καθημερινή τους ζωή, σχετικά με την επίλυση διλημάτων που αφορούν συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς. Μέσα από την ανάγνωση τα παιδιά αναγνωρίζουν βασικές εκδοχές του γραπτού λόγου, έρχονται σε επαφή με διάφορα είδη κειμένων σχετικά με τον αλληλοσεβασμό και τη διαφορετικότητα, ακούν και κατανοούν μια διήγηση και παίρνουν πληροφορίες από διάφορα είδη έντυπου λόγου (π.χ. αφίσες για τα δικαιώματά των παιδιών). Ενθαρρύνονται επίσης τα παιδιά, μέσα από το γραπτό λόγο, να γράψουν τα ίδια όπως μπορούν και να συντάξουν πίνακες, αφίσες κ.λπ. με μορφές επιθυμητών συμπεριφορών αλληλοσεβασμού.
- **Παιδί και Δημιουργία- Έκφραση:** Οι δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα εμπλέκουν τα παιδιά σε δραστηριότητες *εικαστικών* (π.χ. το πορτραίτο του εαυτού και αναπαράσταση θετικών ιδιοτήτων του κάθε παιδιού) όπου μαθαίνουν να παρατηρούν, να πειραματίζονται με υλικά και τεχνικές. Εμπλέκονται, επίσης, σε δραστηριότητες *δραματικού παιχνίδι* (π.χ. μέσα από παντομίμα υποθετικών ή πραγματικών σεναρίων που επιδεικνύεται ή όχι σεβασμός), όπου τα παιδιά μαθαίνουν να εκφράζονται δημιουργικά, να αυτοσχεδιάζουν και να αναπτύσσουν την αισθητικής τους αντίληψη. Τα παιδιά εμπλέκονται σε δραστηριότητες *φυσικής άσκησης* όπου αναπτύσσουν την κινητικότητα τους σεβόμενα το χώρο και την ύπαρξη του άλλου, αναπτύσσουν θετικές στάσεις για συνεργασία και αλληλοαποδοχή στα ομαδικά τους παιχνίδια.
- **Παιδί και μαθηματικά:** Τα παιδιά μέσα από το προτεινόμενο πρόγραμμα μαθαίνουν να προβληματίζονται, να σκέφτονται κριτικά και δημιουργικά στηριζόμενα σε προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες, να κάνουν υποθέσεις και να καταλήγουν σε συμπεράσματα σχετικά με τρόπους συμπεριφοράς που προάγουν το σεβασμό προς όλους και την επίλυση διαφορών- διλημάτων και προβλημάτων που προκύπτουν στην τάξη. Τα παιδιά μαθαίνουν να ερμηνεύουν τις καταστάσεις αυτές, να προβαίνουν σε συγκρίσεις και περιγραφές, να διατυπώνουν απορίες ή να θέτουν προβλήματα, να κατανοούν χρονικές σχέσεις καθώς και σχέσεις αιτίας- αποτελέσματος.
- **Παιδί και πληροφορική:** Τα παιδιά μαθαίνουν, με τη βοήθεια κάποιου ενήλικα, να βρίσκουν πληροφορίες σχετικά με το θέμα του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας στο διαδίκτυο και να απολαμβάνουν online υλικό (π.χ. ταινίες μικρού μήκους, διαφημίσεις, διάλογοι στην τηλεόρασή) που

αποτελεί τροφή για σκέψη σχετικά με την επίδειξη ή όχι συμπεριφορών σεβασμού.

6. Μεθοδολογία

6.1 Βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται το πρόγραμμα

- **Αρχή της παιδοκεντρικότητας:** Το πρόγραμμα εκτυλίσσεται με βάση τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών. Έχει ευελιξία και αναπροσαρμόζεται. Αυτό σημαίνει ότι κάποιες από τις προτεινόμενες δραστηριότητες μπορούν να παραληφθούν εφόσον δεν ελκύουν το ενδιαφέρον και την προσοχή των παιδιών. Αντίστοιχα, νέες δραστηριότητες που προτείνουν τα παιδιά μπορούν να ενσωματωθούν στο πρόγραμμα και να συσχετιστούν με τους στόχους που επιδιώκει.
- **Αρχή της εποπτείας:** Παρόλο που ο σεβασμός και η διαφορετικότητα είναι έννοιες αφηρημένες, τα παιδιά της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας έχουν ανάγκη από συγκεκριμένα απτά παραδείγματα και εποπτικό υλικό ώστε να μπορεί η προσοχή τους και το ενδιαφέρον τους να διατηρείται, όπως π.χ. χρήση εικόνων, ταινιών, φυσικών αντικειμένων κ.λπ.
- **Αρχή της αυτενέργειας:** Τόσο ο εκπαιδευτικός όσο και τα παιδιά αυτενεργούν και μπορούν να κάνουν οποιαδήποτε αφαίρεση, προσθήκη, τροποποίηση στο πρόγραμμα κρίνουν ότι εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες των παιδιών. Καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος ενθαρρύνονται πράξεις αυτενέργειας των παιδιών και ανάληψη πρωτοβουλιών είτε σε ατομικό επίπεδο είτε σε επίπεδο μικρών ομάδων.
- **Αρχή του προβληματισμού:** Η γνώση δεν δίνεται στα παιδιά από τον εκπαιδευτικό αλλά μέσα από καταστάσεις διλημάτων και προβλημάτων (είτε υποθετικά είτε παρμένα από την καθημερινή ζωή των παιδιών), όπου τα παιδιά καλούνται να αναπτύξουν τα διάφορα είδη σκέψης τους (π.χ. κριτική, δημιουργική σκέψη) και να επιλύσουν τις καταστάσεις που προκύπτουν.
- **Αρχή της συν διερεύνησης:** Ο εκπαιδευτικός μαζί με τα παιδιά συνιστούν μια κοινότητα έρευνας που εξερευνούν και επιλύουν προβλήματα μέσα από εφαρμογή άλλων αρχών όπως είναι της παρατήρησης, της ανακάλυψης και της παροχής πληροφοριών.
- **Αρχή της επικαιρότητας:** Το πρόγραμμα προσαρμόζεται σε γεγονότα και καταστάσεις που έχουν άμεση σχέση με την καθημερινή ζωή των παιδιών ώστε να υπάρχει ροή και ενδιαφέρον από τα ίδια.
- **Αρχή της ενότητας – ολιστικής προσέγγισης:** Το πρόγραμμα πέρα από την κατανόηση των εννοιών του σεβασμού και της διαφορετικότητας καθώς και την ανάπτυξη των αντίστοιχων δεξιοτήτων, συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Επιπλέον, το πρόγραμμα συμβαδίζει με τους στόχους που θέτει το Α.Π. του σχολείου και του νηπιαγωγείου αλληλοσυμπληρώνοντάς τους.

6.2 Μορφές διδασκαλίας – Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

6.2.1 Βιωματική – ανακαλυπτική προσέγγιση

Η θέση του Dewey «learning by doing» (μαθαίνω μέσα από τη δράση) που εφάρμοσε στο σχολείο εργασίας δείχνει καθαρά ότι τα παιδιά μαθαίνουν με τρόπο πρακτικό - βιωματικό που τα εμπλέκει ενεργά, μέσα από τις αισθήσεις τους και τις προηγούμενες εμπειρίες τους, να ανακαλύψουν τον κόσμο. Τα παιδιά δεν μαθαίνουν μέσα από το μονόλογο του εκπαιδευτικού. Δεν μαθαίνουν απλά κοιτώντας στον πίνακα, ακόμα και αν αυτός είναι διαδραστικός, επαναλαμβάνοντας ό,τι άκουσαν. Παρακάτω, θα αναλύσουμε διεξοδικότερα μορφές διδασκαλίας που στην ουσία αποτελούν μορφές βιωματικής και ανακαλυπτικής προσέγγισης και έχουν ως κοινό παράγοντα τον ερευνητικό τρόπο σκέψης και δράσης πάνω στον οποίο στηρίζεται και η μέθοδος project (Χρυσυφίδης, 2000). Με διαφορετικά λόγια, ο εκπαιδευτικός παίζει ρόλο κυρίως συντονιστικό παρεμβαίνοντας μόνο όταν χρειαστεί στο να δώσει πληροφορίες ή στοιχεία που πιθανόν τα παιδιά δε γνωρίζουν ή αγνοούν προσωρινά. Τα παιδιά μετατρέπονται σε ερευνητές που μέσα από τις υποθέσεις και τον έλεγχο τους, τη δοκιμή και την πλάνη, την εμπλοκή όλων των εργαλείων που έχουν (αισθήσεις και νους) ανακαλύπτουν τη γνώση, έστω και αν αυτή έχει προσωρινή ισχύ. Το γεγονός αυτό, βοηθάει τα παιδιά να καταλάβουν έμπρακτα ότι η γνώση δεν είναι αναλλοίωτη αλλά μπορεί να αλλάξει αν υπάρξουν νέα στοιχεία και δεδομένα προς περαιτέρω εξέταση (Dewey, 2005).

6.2.2 Ομαδοσυνεργατική κ διαφοροποιημένη διδασκαλία

Το παρόν πρόγραμμα δίνει έμφαση στην ομαδοσυνεργατική – διαφοροποιημένη διδασκαλία η οποία συχνά ακολουθεί βήματα όπως τα παρακάτω (Παντελιάδου, 2008; Tomlinson, 2007; Βαλιάντη & Νεοφύτου, 2017):

1^ο Βήμα: Ο εκπαιδευτικός μαζί με τα παιδιά προσδιορίζουν το θέμα που τους απασχολεί. Ο ίδιος συλλέγει αρχικά τα σχόλια και τις πρώτες αντιδράσεις των παιδιών τα οποία καταγράφει σε χαρτί του μέτρου ώστε να είναι εμφανή από όλους.

2^ο Βήμα: Ο εκπαιδευτικός προτείνει στα παιδιά να ερευνήσουν το θέμα περισσότερο (εφόσον υπάρχει ενδιαφέρον και από εκείνα) και τους ζητάει να χωριστούν σε ομάδες. Ο χωρισμός σε ομάδες γίνεται είτε τυχαία, είτε με βάση τα ενδιαφέροντα και τις ιδιαίτερες ικανότητες των παιδιών.

3^ο Βήμα: Ο εκπαιδευτικός συντονίζει τις ομάδες για το πώς μπορούν να δουλέψουν στις διαφορετικές γωνιές του νηπιαγωγείου όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Η κάθε ομάδα έχει να εκτελέσει μια συγκεκριμένη αποστολή και τα μέλη της από κοινού αποφασίζουν τι θα κάνει ο καθένας.

4^ο Βήμα: Στις γωνιές ενδιαφέροντος τα παιδιά εργάζονται συνεργατικά. Για παράδειγμα, στη βιβλιοθήκη τα παιδιά φυλλομετρούν βιβλία για να βρουν πληροφορίες. Σε κόλλες χαρτί σημειώνουν ό,τι τα ενδιαφέρει όπως μπορούν (π.χ. με σημαδάκια, ζωγραφιές, γράμματα). Στη γωνιά των καλλιτεχνικών τα παιδιά ζωγραφίζουν κάτι σχετικά με το θέμα προς διερεύνηση. Στη γωνιά του υπολογιστή κάποια παιδιά αναζητούν σχετικό πληροφοριακό υλικό (π.χ. δραστηριότητες, εικόνες, βίντεο) και στη γωνιά της δραματοποίησης κάποια παιδιά βρίσκουν τρόπους έκφρασης μέσω της παντομίμας ή άλλων δραματικών εργαλείων. Ο αριθμός των

ομάδων καθορίζεται από τον αριθμό των παιδιών στην τάξη, τις δυνατότητες τους αλλά και την ευελιξία που έχει ο εκπαιδευτικός να εποπτεύει διαφορετικές εργασίες. Σε αρχικά στάδια, 3 ομάδες είναι ένας εύκολος αριθμός επόπτευσης των ενεργειών

5^ο Βήμα: Ο εκπαιδευτικός περνάει από την κάθε γωνιά και βλέπει πώς εργάζονται τα παιδιά. Ο ρόλος του είναι συντονιστικός. Βοηθάει όπου χρειάζεται π.χ. καταγράφει τις ιδέες των παιδιών δεδομένου ότι τα παιδιά στο νηπιαγωγείο συχνά δε μπορούν να γράψουν τα ίδια. Επίσης, στην ομάδα με τον υπολογιστή ο εκπαιδευτικός μπορεί να γράψει σε μηχανή αναζήτησης τις λέξεις κλειδιά που θα υπαγορεύσουν τα παιδιά). Ένα σύνθημα ερώτημα είναι τι γίνεται όταν μόνος του ο εκπαιδευτικός πρέπει να εποπτεύσει ταυτόχρονα περισσότερες ομάδες. Αυτό το πρόβλημα λύνεται αν ο τρόπος εργασίας σε ομάδες και το «χτίσιμο» της ομάδας στην τάξη γίνεται από την αρχή της σχολικής χρονιάς με αρκετά παιχνίδια εμπιστοσύνης, συνεργασία των παιδιών σε δυάδες, τριάδες και μεγαλύτερες ομάδες για την παραγωγή κοινού αποτελέσματος.

6^ο Βήμα: Ο εκπαιδευτικός χτυπάει ένα καμπανάκι ώστε να τραβήξει την προσοχή όλων των ομάδων. Γίνεται παρουσίαση των ευρημάτων της κάθε γωνιάς ενδιαφέροντος στην ολομέλεια. Αυτό μπορεί να γίνει είτε στην «παρεούλα» όπου κάθονται όλα τα παιδιά είτε με μεταφορά των παιδιών στη κάθε γωνιά (αν ο χώρος το επιτρέπει). Έτσι, για παράδειγμα τα παιδιά στην ομάδα της βιβλιοθήκης δείχνουν τα βιβλία στους υπόλοιπους και συζητάνε για τις πληροφορίες που βρήκαν. Τα παιδιά από την ομάδα της θεατρικής αγωγής μπορούν να αναπαραστήσουν τις πληροφορίες σχετικά με το θέμα που έχουν. Τα παιδιά από την ομάδα του υπολογιστή μπορούν να δείξουν κάποιο σύντομο σχετικό βίντεο κ.λπ. Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η δουλειά σε ομάδες δεν είναι απαραίτητο να ολοκληρώνεται στο χρονικό πλαίσιο μιας μέρας. Μπορεί να επεκτείνεται σε επόμενες μέρες αφήνοντας σε κάποιες γωνιές τη «δουλειά σε εξέλιξη» (work in progress), κάτι που δίνει στα παιδιά την αίσθηση της συνέχειας και της διάρκειας. Μπορεί επίσης να αποφασιστεί από τα παιδιά, ανάλογα με την πρόοδο της εργασίας τους, ποιες ομάδες παρουσιάζουν την κάθε μέρα. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η αίσθηση της συνέχειας στην εργασία που γίνεται.

7^ο Βήμα: Γίνεται ανατροφοδότηση από τα παιδιά της ομάδας. Στο στάδιο αυτό μπορούν να ακουστούν διάφορες σκέψεις των παιδιών σχετικά με το έργο το δικό τους ή των άλλων. Μπορούν επίσης να γίνουν προτάσεις από τα παιδιά σχετικά με το περιεχόμενο της δουλειάς άλλων ομάδων, να δώσουν τις δικές τους πληροφορίες που μπορούν να εμπλουτίσουν περαιτέρω το θέμα αλλά και να προσφέρουν νέες ιδέες που μπορούν να αποτελέσουν ερέθισμα για μελλοντική εργασία.

8^ο Βήμα_ Αξιολόγηση: Τα παιδιά ενθαρρύνονται έστω και με σύντομο τρόπο (π.χ. σηκώνουν τους αντίχειρες ψηλά αν κάτι άρεσε ή δείχνουν με τους αντίχειρες κάτω αν κάτι δεν πήγε καλά) να σχολιάσουν πέρα από το περιεχόμενο τη διαδικασία που ακολουθήθηκε σχετικά με το πώς συνεργάστηκαν μεταξύ τους, τι πήγε καλά και τι όχι και πώς θα μπορούσαν στο μέλλον να δουλέψουν καλύτερα. Με τον τρόπο αυτό αρχίζουν τα παιδιά να αποκτούν επίγνωση του τι κάνουν και να διορθώνουν, μέσα από την επιρροή των συμμαθητών, αρνητικές συμπεριφορές (π.χ. κάποιος μπορεί να μην συνεισφέρει στην ομάδα ή κάποιος άλλος να την κατακυριεύει).

Ομοίως, ενθαρρύνεται ο αναστοχασμός από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό ώστε να εξετάσει ο ίδιος καλύτερα τη δυναμική της τάξης του, τις ιδιαίτερες ικανότητες των παιδιών και να σκεφτεί τρόπους σχετικά με το πώς θα μπορούσε ο ίδιος να οργανώσει μελλοντικά καλύτερα τις δραστηριότητες του λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών.

6.2.3 Επίλυση διλημάτων μέσα από μεθόδους φιλοσοφίας με παιδιά

Για να μπορέσουν τα παιδιά να διαμορφώσουν συμπεριφορές που προάγουν τον αλληλοσεβασμό και τη διαφορετικότητα πρέπει να γνωρίσουν τις έννοιες αυτές και να τις κατανοήσουν, στο βαθμό που μπορούν, μέσα από παραδείγματα υποθετικά αλλά και από την καθημερινή τους εμπειρία. Εφόσον τα παιδιά εξοικειωθούν με την αξία των εννοιών του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας μπορούν ευκολότερα να τις αναπτύξουν ως κοινωνικές δεξιότητες, υιοθετώντας τις ανάλογες- αποδεκτές μορφές συμπεριφορών. Με τον τρόπο αυτό οι δεξιότητες που αποκτούν τα παιδιά είναι αποτέλεσμα πειθούς και εσωτερικής αναγκαιότητας και συμβάλουν στην ομαλότερη μεταξύ μας συμβίωση. Το πρόγραμμα έχει ως σκοπό την ενεργή εμπλοκή των παιδιών με ανάπτυξη της κριτικής, δημιουργικής σκέψης τους, της συνεργασίας και της εν συναίσθησης. Ως προς το ρόλο του εκπαιδευτικού είναι περισσότερο διευκολυντικός, οργανωτικός ενώ ταυτόχρονα είναι και ο ίδιος συν-ερευνητής με τα παιδιά.

Η φιλοσοφία με παιδιά είναι μια μορφή εφαρμοσμένης φιλοσοφίας στη σχολική τάξη όπου τα παιδιά μέσα από το διάλογο και διαμορφώνοντας μεταξύ τους μια κοινότητα έρευνας κατανοούν έννοιες, διατυπώνουν ερωτήματα που τα απασχολούν και μπορούν να επιλύουν αποτελεσματικότερα (ή έστω να συζητούν σε βάθος) προβλήματα της καθημερινής ζωής τους. Η μέθοδος της φιλοσοφίας με παιδιά προτάθηκε από τον Matthew Lipman, έναν αμερικανό φιλόσοφο, στις αρχές της δεκαετίας του 70, και στοχεύει στη βελτίωση της ικανότητας των μαθητών για κριτική, δημιουργική και ενσυναισθητική σκέψη. Ο Lipman (2003) εμπνεόμενος από τους πραγματιστές φιλόσοφους Charles Pierce και John Dewey, εισήγαγε την ιδέα της κοινότητας έρευνας ως το φυσικό περιβάλλον στο οποίο τα παιδιά μετατρέπονται από παθητικοί μαθητές σε ενεργοί και συνεργατικοί ερευνητές. Οι ερευνητές αυτοί κατασκευάζουν τη γνώση και αποδεικνύουν την αλήθεια αυτής μέσω του κριτικού αναστοχασμού, της εμπειρικής έρευνας και της αμοιβαίας συμφωνίας μεταξύ τους έστω και αν η αλήθεια αυτή έχει μόνο προσωρινή ισχύ (Dewey, 1990). Βασικό «εργαλείο» στη φιλοσοφική έρευνα είναι ο φιλοσοφικός διάλογος και μέσω αυτού ο έλεγχος των επιχειρημάτων για τη στήριξη ή απόρριψη των θέσεων που προτείνονται από τα μέλη της κοινότητας.

Δεν υπάρχει μια και μόνο μεθοδολογία του φιλοσοφείν, ωστόσο υπάρχουν κάποια πρακτικά βήματα που μπορούν να ακολουθηθούν και να διευκολύνουν τις φιλοσοφικές αναζητήσεις των παιδιών (Haynes, 2008). Συνοψίζοντας, τα βήματα αυτά συνήθως έχουν ως εξής:

- Παρουσίαση ενός ερεθίσματος: Το ερέθισμα αυτό αποτελεί την έναρξη για μια συζήτηση με τα παιδιά αλλά και το σημείο αναφοράς στο οποίο η συζήτηση μπορεί να επιστρέφει. Το ερέθισμα μπορεί να είναι μια απορία των παιδιών, ένα δίλημμα υποθετικό ή πραγματικό, μια προβληματική κατάσταση τάξη η οποία,

στην περίπτωση του προγράμματος, μπορεί να συνδέεται με τις έννοιες του σεβασμού και της διαφορετικότητας.

- Δημιουργική ησυχία: Δίδεται χρόνος στα παιδιά ώστε να επεξεργαστούν περαιτέρω το ερέθισμα που μόλις μοιράστηκαν μεταξύ τους, να σκεφτούν τι τα προβλημάτισε, τι απορίες τους γεννήθηκαν και πώς μπορούν αυτές να διατυπωθούν με τη μορφή ερωτημάτων.
- Διατύπωση ερωτημάτων από τα παιδιά: Η διαδικασία διατύπωσης ερωτημάτων μπορεί να είναι είτε ατομική (το κάθε παιδί διατυπώνει ένα ή περισσότερα ερωτήματα) είτε ομαδική. Στη δεύτερη περίπτωση τα παιδιά σχηματίζουν μικρές ομάδες, μοιράζονται τις σκέψεις τους και αποφασίζουν από κοινού ή κάθε ομάδα ποια ερώτηση θα θέσει στην ολομέλεια.
- Ψηφοφορία του ερωτήματος/ διλήμματος με το οποίο θα ασχοληθούν τα παιδιά.
- Φιλοσοφική συζήτηση: Στη φάση αυτή επιδιώκεται η οριοθέτηση του θέματος συζήτησης (ποιο είναι το πρόβλημα), η εύρεση των βασικών παραμέτρων της συζήτησης (ποιες οι βασικές παραδοχές/ μήπως υπάρχουν λανθασμένες παραδοχές), η ανάπτυξη επιχειρημάτων υπέρ ή κατά του θέματος συζήτησης, η αξιολόγηση της ορθότητας των επιχειρημάτων αυτών με ανάπτυξη αντεπιχειρημάτων, η εξέταση όλων των παραμέτρων και η πρόταση πιθανών λύσεων – απαντήσεων.
- Σύνοψη: Τα παιδιά διατυπώνουν τα συμπεράσματά τους καθώς και το αν έχουν αλλάξει τις αρχικές τους θέσεις από επιχειρήματα άλλων που πιθανόν τους άρεσαν και δεν είχαν τα ίδια σκεφτεί.
- Αξιολόγηση: Τα παιδιά αξιολογούν τη διαδικασία που ακολουθήθηκε και σχολιάζουν τι πήγε καλά, τι δεν πήγε τόσο καλά και τι θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά και εφόσον κριθεί απαραίτητο το θέμα – ερώτηση μπορεί να επανεξετασθεί σε δεύτερο χρόνο.

Τα παραπάνω βήματα είναι ενδεικτικά. Αυτό σημαίνει ότι δε χρειάζεται πάντα να ακολουθούνται κατά γράμμα ή απαραίτητα με τη συγκεκριμένη σειρά. Η συζήτηση με τα παιδιά, ιδιαίτερα σε πρώιμα στάδια, μπορεί να μην κρατήσει για πολύ χρονικό διάστημα ή να μην έχει καθ' όλη τη διάρκειά της λογική συνέχεια. Επίτευγμα μπορεί να είναι και μόνο το γεγονός ότι τα παιδιά θα διατυπώσουν ερωτήματα, ακόμη και αν δε μπου κατευθείαν στη διαδικασία να τα απαντήσουν. Είναι γεγονός ότι όταν τα παιδιά ενδιαφέρονται για ένα θέμα αληθινά θα επιμείνουν να το συζητήσουν και να βρουν επιχειρήματα (Sharp,2007). Αυτό, ωστόσο, αποτελεί συνάρτηση και της ελευθερίας που παρέχουμε εμείς ως εκπαιδευτικοί στα παιδιά για τέτοιες συζητήσεις. Αν ο ίδιος ο εκπαιδευτικός δεν ενθαρρύνει τις ερωτήσεις, δε «σπαταλήσει» χρόνο γι' αυτές, δεν δείξει έμπρακτα ότι ενδιαφέρεται για τις απόψεις των παιδιών τότε τα παιδιά δε θα νιώσουν ελεύθερα να διατυπώσουν ερωτήματα και να τα συζητήσουν. Συχνά η καταγραφή των απόψεων των παιδιών σε μια κόλλα χαρτί από τον εκπαιδευτικό δίνει στα παιδιά το αίσθημα ότι είπαν κάτι σημαντικό οπότε ενθαρρύνονται να μοιράζονται τις ιδέες τους.

6.2.4 Δημιουργία ρουτινών που προάγουν κάποιες δεξιότητες σε τρόπο ζωής

Πολλές από τις δραστηριότητες που προτείνονται στο πρόγραμμα αναφέρονται ως «ρουτίνες». Η ρουτίνα δεν έχει την αρνητική έννοια της ανίας, της βαρεμάρας ή της επανάληψης με μηχανικό τρόπο. Αντιθέτως, έχει τον χαρακτήρα της επανάληψης ως

μητέρας μαθήσεως που οδηγεί σε εδραίωση συμπεριφορών που προάγουν την κριτική και δημιουργική σκέψη των παιδιών. Οι δραστηριότητες- ρουτίνες που επαναλαμβάνονται καθημερινά ή σε τακτά χρονικά διαστήματα (όπως είναι π.χ. στο χώρο του νηπιαγωγείου η τήρηση ημερολογίου, η αλλαγή του καιρού στον σχετικό πίνακα αναφοράς, το συγκύρισμα της τάξης λίγο πριν αρχίσουν οι οργανωμένες δραστηριότητες, η λειτουργία δανειστικής βιβλιοθήκης μια φορά την εβδομάδα) βοηθούν τα παιδιά ώστε να οργανώνουν το χώρο και το χρόνο τους, να αποκτούν συνήθειες που από ένα σημείο και μετά παύουν να κατανοούνται ως «δραστηριότητες» αλλά δημιουργούν στα παιδιά ένα αίσθημα ασφάλειας, σιγουριάς και γίνονται τρόπος ζωής.

Καταφέροντας, μέσα από τέτοιου είδους δραστηριότητες, να γίνει ο σεβασμός στη διαφορετικότητα των άλλων, τρόπος ζωής έχει σε βάθος επιπτώσεις στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς των παιδιών. Πολλά προγράμματα αναφέρονται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες που γίνονται άπαξ και δεν επαναλαμβάνονται. Τα προγράμματα αυτά μπορούν να έχουν διαγνωστικό χαρακτήρα ή να δημιουργούν ποικιλία και ενδιαφέρον. Αν, ωστόσο, επιθυμούμε την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων είναι απαραίτητη η επένδυση και σε δραστηριότητες με επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα με τρόπο, ωστόσο, που να ελκύει το ενδιαφέρον των παιδιών.

6.3 Οργάνωση γωνιών ή κέντρων μάθησης στο νηπιαγωγείο

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων είναι βοηθητική η οργάνωση του χώρου ώστε να υποστηρίζει αυθόρμητες αλλά και οργανωμένες δραστηριότητες που προάγουν τον αλληλοσεβασμό και την διαφορετικότητα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τρόπους οργάνωσης των γωνιών αυτών (Κόφφας, 2002; Μετοχιανάκης, 1990) :

- *Γωνιά των εικαστικών:* Η γωνιά πρέπει να είναι εξοπλισμένη με διάφορα είδη χρωμάτων (ξύλομπογιές, τέμπερες, νερομπογιές, κηρομπογιές, μαρκαδόροι κ.λπ.), χαρτιών, ψαλιδιών, χρωματιστών χαρτονιών κ.λπ. ώστε ανά πάσα στιγμή τα παιδιά να μπορούν να εκφραστούν καλλιτεχνικά με δημιουργίες που αφορούν τόσο τον εαυτό τους όσο και τους άλλους. Καλό επίσης είναι να υπάρχει κάποιο ταμπλό/ τοίχος κ.λπ. όπου τα παιδιά μόνα τους θα μπορούν να κρεμούν και να χαίρονται τις δημιουργίες τους νιώθοντας περήφανα για τον εαυτό τους.
- *Γωνιά του θεατρικού παιχνιδιού:* Η τοποθέτηση διαφόρων πανιών, υφασμάτων, ρούχων και αξεσουάρ και η ενθάρρυνση των παιδιών να ντυθούν και να εκφραστούν όπως θέλουν τα βοηθά να γνωρίσουν πτυχές του εαυτού τους και των άλλων.
- *Γωνιά μαθηματικών:* Στη γωνιά αυτή μπορούν να τοποθετηθούν κάρτες δραστηριοτήτων όπου τα παιδιά ενθαρρύνονται να κάνουν ταξινομήσεις σε κατηγορίες όπως, για παράδειγμα, «πράγματα που μου αρέσει να κάνω», «πράγματα που δεν μου αρέσει να κάνω». Οι ταξινομήσεις αυτές μπορούν να γίνουν περισσότερο περίπλοκες ώστε τα παιδιά να κάνουν διαγράμματα με περισσότερες επιλογές π.χ. πράγματα που μου αρέσει να κάνω πάντα, συχνά, μερικές φορές, σπάνια, ποτέ (Shiller & Phipps, 2002).

- *Γωνιά ανακαλύψεων*: Η γωνιά μπορεί να εμπλουτιστεί με «πυραμίδες» όπου τα παιδιά μπορούν μέσα να κολλήσουν κάρτες με πράγματα που τους αρέσει να κάνουν/ συμπεριφορές επιτρεπτές και λιγότερο επιτρεπτές κ.λπ. Επίσης, η γωνιά μπορεί να έχει ποικίλο υλικό που οξύνει τις αισθήσεις των παιδιών (π.χ. κιάλια, γυαλιά ηλίου, μεγεθυντικούς φακούς, μπουκαλάκια με διαφορετικές οσμές όπου τα παιδιά θα πρέπει να ταξινομήσουν σε ζεύγη ομοίων ανά δυο/ κουτάκια με διαφορετικά υλικά που κουνώντας τα βγάζουν διαφορετικούς ήχους και τα παιδιά καλούνται να βρουν ζεύγη όμοιων ήχων) και ευνοεί τον πειραματισμό και την αναγνώριση των δυνατοτήτων που τα ίδια διαθέτουν.
- *Γωνιά βιβλιοθήκης*: Απαιτείται εμπλουτισμός της βιβλιοθήκης με βιβλία που αφορούν τον εαυτό, το σώμα αλλά και βιβλία που προωθούν το σεβασμό μεταξύ των παιδιών (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού για ενδεικτική λίστα ιστοριών και βιβλίων).

7. Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Οι δραστηριότητες που προτείνονται μπορούν να διακριθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

- εξειδικευμένες - οργανωμένες δραστηριότητες για την κάθε επιμέρους ενότητα που μελετάμε,
- δραστηριότητες ρουτίνας που επαναλαμβάνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα ανάλογα με τα ερεθίσματα που δίνουν τα παιδιά και τις καταστάσεις που λαμβάνουν χώρα στην σχολική τάξη,
- ερωτήματα για σκέψη που δίνουν αφορμή για διάλογο με τα παιδιά και μπορούν έπειτα να ακολουθήσουν περαιτέρω δραστηριότητες με βάση τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών.

Στο παρόν πρόγραμμα δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη σειρά που πρέπει να ακολουθήσει ο εκπαιδευτικός ούτε είναι υποχρεωτικό να πραγματοποιήσει όλες τις δραστηριότητες που προτείνονται. Ανάλογα με τις συνθήκες, μπορεί ο ίδιος ο εκπαιδευτικός σε συνεργασία με τα παιδιά να προβεί στην οργάνωση άλλων δραστηριοτήτων που ωστόσο εξυπηρετούν την καλλιέργεια τόσο του σεβασμού όσο και της διαφορετικότητας.

Ως μοναδικές κατευθυντήριες γραμμές που μπορούν να βοηθήσουν στην καλύτερη οργάνωση του προγράμματος είναι οι ακόλουθες:

- Όσο νωρίτερα ξεκινήσει η οργάνωση των ομάδων στην νηπιακή - σχολική τάξη τόσο γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα εξοικειώνονται τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο εργασίας και γίνεται τρόπος ζωής τους. Έτσι, για παράδειγμα, η δημιουργία κανόνων της τάξης σε συνεργασία εκπαιδευτικού και παιδιών, τα παιχνίδια εμπιστοσύνης και τα ψυχοκινητικά παιχνίδια σε ζεύγη ή ομάδες, η ανάθεση εργασιών σε ομάδες (αρχικά ζεύγη, μετά μικρές ομάδες των 3 ατόμων και αργότερα μεγαλύτερες ομάδες) είναι καλό να γίνονται σε καθημερινή βάση.
- Παραδοσιακά οι πρώτες έννοιες που «διδάσκονται» στο νηπιαγωγείο με την αρχή της σχολικής χρονιάς είναι η έννοια του εαυτού, που συχνά «δουλεύεται» με το θέμα «σώμα», η έννοια της οικογένειας, της σχολικής τάξης, της φιλίας της γειτονιάς κ.λπ. Ακολουθώντας την αρχή της επικαιρότητας και μέσα από αυθόρμητες – ελεύθερες αλλά και οργανωμένες δραστηριότητες τα παιδιά

συνειδητοποιούν τον εαυτό τους, τη θέση τους στην τάξη και τη σχέση του με τους άλλους. Αναπόφευκτα θα τεθούν θέματα που αφορούν τον σεβασμό.

- Κάθε θέμα, πόσο μάλλον όταν συνδέεται με αξίες όπως ο σεβασμός και η διαφορετικότητα, οφείλει να προκύπτει αβίαστα από τις συνθήκες της τάξης, τις ανάγκες και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα των παιδιών. Μια προσέγγιση του τύπου «σήμερα παιδιά θα μιλήσουμε για τον σεβασμό» δεν θα έχει καμία απολύτως απήχηση και επιτυχία γιατί δε συνδέεται με τα βιώματα και τις ανάγκες των παιδιών αλλά αντίθετα έρχεται ως κάτι προετοιμασμένο από τον εκπαιδευτικό.
- Οι συζητήσεις ή δραστηριότητες για το σεβασμό θα ξεκινήσουν όταν προκύψουν τα κατάλληλα ερεθίσματα στην τάξη π.χ. συνθήκες έλλειψης σεβασμού, κάποια απορία των παιδιών, κάποια είδηση που φέρνουν τα παιδιά κατά στην παρέα την ώρα που τα παιδιά λένε τα νέα της ημέρας . Είναι σημαντικό επίσης να επιστρέφουμε στην έννοια του σεβασμού συχνά, είτε μέσα από δραστηριότητες που έλαβαν μια φορά χώρα και στη συνέχεια έδωσαν την αρχή για επανάληψη και δημιουργικές ρουτίνες (π.χ. πίνακας συναισθημάτων, κανόνες της τάξης, καθήκοντα ομάδων υπηρεσίας), είτε μέσα από νέες οργανωμένες δραστηριότητες που ταιριάζουν στην περίπτωση.
- Η ανάγνωση σχετικών ιστοριών σε τακτά χρονικά διαστήματα και η πιθανή σύνδεσή τους με αντίστοιχα βιώματα των παιδιών στο χώρο της τάξης (π.χ. ανάγνωση ενός παραμυθιού για το θυμό σε μια τάξη που γίνονται συχνά καβγάδες) βοηθούν στην εμπέδωση της έννοιας του σεβασμού και στην ενασχόληση με το ίδιο θέμα από διαφορετική κάθε φορά οπτική γωνία.
- Οι ερωτήσεις που προτείνονται σε κάθε ενότητα δεν στοχεύουν στο να τεθούν όλες με τη σειρά που δίνονται! Έχουν περισσότερο χαρακτήρα δείγματος ανοιχτών ερωτήσεων που μπορούν να ενεργοποιήσουν την κριτική και δημιουργική σκέψη των παιδιών μέσα από επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα που θα αναπτύξουν μεταξύ τους για να στηρίξουν τις απόψεις τους. Οι ερωτήσεις αυτές δεν απαντώνται με ένα ναι ή με ένα όχι και ελκύουν τα παιδιά στο να αναλύσουν περαιτέρω τις σκέψεις τους.

7.1 Αυτοσεβασμός

7.1.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό

1. **Εγώ και οι άλλοι:** Πιθανές ερωτήσεις:

- Πώς είναι να είσαι εσύ; Μπορείς να περιγράψεις στους άλλους πώς είναι να είσαι ο εαυτός σου;
- Υπάρχουν παιδιά που δεν μου αρέσουν; Γιατί; Πώς πρέπει να τους συμπεριφέρομαι;
- Αν έχεις κακή γνώμη για κάποιον πρέπει να την πεις;
- Σε ενδιαφέρει η γνώμη των άλλων;
- Υπάρχουν άτομα που δε σε ενδιαφέρει η γνώμη τους;
- Σε ενδιαφέρει η γνώμη που έχουν οι άλλοι για σένα;
- Σε πειράζει αν οι άνθρωποι που αγαπάς έχουν κακή γνώμη για σένα;
- Σε πειράζει αν οι άνθρωποι που δεν αγαπάς έχουν καλή γνώμη για σένα;
- Τι νομίζεις εσύ για σένα; Επηρεάζεσαι από αυτό που νομίζουν οι άλλοι για σένα;

- Μπορεί κάποιος να έχει κακή γνώμη για τον εαυτό του; Γιατί;
- Είσαι καλός αν όλοι σε επαινούν;
- Είσαι καλός αν κανείς δε σε επαινεί; (Lipman, 1980, 278)

2. Μαθαίνω να αναγνωρίζω τα συναισθήματά μου και να τα μοιράζομαι με τους άλλους. Πιθανές δραστηριότητες:

- Μαθαίνω τα συναισθήματά μου: Τι νιώθω τώρα; Πώς το ξέρω; Πώς το καταλαβαίνουν οι άλλοι; (π.χ. εκφράσεις προσώπου, φωνές, στάση σώματος κ.λπ.)
- Ζωγραφίζουμε πράγματα που μας κάνουν χαρούμενους και πράγματα που μας θυμώνουν.
- Ζωγραφίζουμε τον εαυτό μας σε διαφορετικές καταστάσεις π.χ. χαρούμενος, λυπημένος, θυμωμένος, φοβισμένος κ.λπ.

3. Γίνομαι διαφορετικός αν...

- ...αποκτήσω μια άλλη καρδιά;
- ...αποκτήσω ένα καινούριο μυαλό;
- ...αποκτήσω μια διαφορετική μύτη;
- ...βγάλω φτερά στην πλάτη;
- ...κάνω καινούριους φίλους;
- ...βγάλω νέα δόντια;
- ...αλλάξω χτένισμα στα μαλλιά;
- ...σπάσω το χέρι μου;
- ...αλλάξω τις σκέψεις μου;
- ...έχω διαφορετικό χρώμα ματιών;
- ...αλλάξει το σώμα μου; (Sharp & Splitter, 2000, 87-88)

4. Τι είναι αυτό που με κάνει να είμαι εγώ; (Lipman, 1984)

Ερωτήσεις για προβληματισμό;

- Τι με κάνει διαφορετικό: Είναι το όνομά μου; Το πρόσωπό μου; Τα ρούχα μου; Οι σκέψεις μου;
- Είσαι ίδιος με χτες; Θα είσαι ίδιος αύριο με σήμερα;
- Όταν μεγαλώσεις θα συνεχίσεις να είσαι ο ίδιος/η ίδια;
- Είσαι ο ίδιος με όταν ήσουν μωρό; Τι ίδιο είχες; Τι διαφορετικό;
- Αν άλλαζες το μυαλό σου θα εξακολουθούσες να είσαι ο ίδιος/η ίδια;
- Τι μένει ίδιο και τι αλλάζει καθώς μεγαλώνουμε;

7.1.2. Οργανωμένες δραστηριότητες

5. **Η μυστική - ιδιωτική γωνιά:** Οριοθετούμε μια ελκυστική γωνιά με πανιά (σαν σκηνή) όπου μέσα μπορούν να μπουν τα παιδιά και να έχουν λίγο δικό τους ιδιωτικό χώρο. Η γωνιά αυτή μπορεί να έχει κάποια μαξιλάρια για να κάθονται τα παιδιά άνετα, χνουδωτά κουκλάκια κ.λπ. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συμφωνήσει με τα παιδιά για τους όρους «λειτουργίας» της μυστικής γωνιάς (π.χ. πόσοι μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν ταυτόχρονα/ πόσο συχνά/ ποιες είναι οι επιτρεπτές συμπεριφορές δεδομένου ότι ο εκπαιδευτικός δε μπορεί να ελέγχει άμεσα τι κάνουν τα παιδιά).

6. **Ποιον βλέπεις μέσα στον καθρέφτη;** Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στα παιδιά έναν καθρέφτη (φορητό ή φέρνει κάποιον επιδαπέδιο ώστε το κάθε παιδί να μπορεί να σταθεί μπροστά του). Κάθε παιδί μπροστά τον καθρέφτη πρέπει να πει στους άλλους ποιον βλέπει και να αναφέρει κάτι θετικό γι' αυτόν που βλέπει.
7. **Τα δυνατά μου σημεία:** Το κάθε παιδί ονομάζει πράγματα που του αρέσουν στον εαυτό του. Πιανόμαστε όλοι σε κύκλο και λέμε κάποιο τραγουδάκι. Ζητάμε από κάθε παιδί διαδοχικά ή τυχαία να απαριθμήσει 3 δυνατά του σημεία. Το κάθε παιδί λέει αυτά που κάνει καλά και τα υπόλοιπα παιδιά σε κύκλο επαναλαμβάνουν και ίσως κάνουν και παντομίμα των θετικών στοιχείων που αναφέρει το κάθε παιδί.
8. **Τα στέμματα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μας:** Το κάθε παιδί φτιάχνει από πολύχρωμα χαρτόνια της επιλογής του μια κορώνα και πάνω ζωγραφίζει ή γράφει τις λέξεις που τον/ την χαρακτηρίζουν...
9. **Ψυχοκινητικό παιχνίδι σε κυκλική διάταξη:** Όποιου ακουμπάμε το κεφάλι λέει κάτι ωραίο για τον εαυτό του.
10. **Τα χέρια μου και τί μπορούν να κάνουν:** Καταγράφουμε σε ένα χαρτί τι μπορούμε να κάνουμε με τα χέρια μας. Στη συνέχεια φτιάχνουμε μια ομαδική κορνίζα με τα αποτυπώματα από τις παλάμες των παιδιών που παίζουν τα όσα είπαν τα παιδιά. (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)
11. **Φτιάχνουμε με τα χέρια μας μια κάρτα σε κάποιον αγαπημένο μας** για να του δείξουμε την αγάπη και το σεβασμό μας χρησιμοποιώντας το αποτύπωμα της παλάμης.
12. **Πώς με βλέπουν οι άλλοι;** Τι πράγματα λένε για μένα π.χ. η μαμά, ο μπαμπάς, η γιαγιά κ.λπ/ Τι πράγματα λένε για μένα οι συμμαθητές μου; Γράφουμε κάπου τις ωραίες λέξεις που περιγράφουν τον καθένα μας και αφήνουμε τα παιδιά να τις εικονογραφήσουν αν το επιθυμούν.
13. **Το πορτραίτο του εαυτού μου:** Τα παιδιά ζωγραφίζουν τον εαυτό τους ή την καλύτερη εκδοχή του εαυτού τους. Επιτρέπουμε στα παιδιά να βάλουν το πορτραίτο τους σε ένα κάδρο διακοσμώντας την κορνίζα τους με ό,τι υλικά θέλουν. Μπορούμε, σε μικρά post it notes να κολλήσουμε γύρω από το πορτραίτο τις ιδιότητες που χαρακτηρίζουν το κάθε παιδί με βάση αυτά που νομίζει το ίδιο και οι άλλοι.
14. **Το πορτραίτο του εαυτού μου μετά από μερικά χρόνια.** Τα παιδιά ζωγραφίζουν πώς φαντάζονται ότι θα είναι μεγαλώνοντας; Τι θα ήθελαν να κάνουν ή να είναι; (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)
15. **Αν δεν ήμουν παιδί τι θα ήθελα να είμαι;** Τα παιδιά ζωγραφίζουν τον υποτιθέμενο εαυτό τους και εξηγούν γιατί θα ήθελαν να είναι κάτι άλλο (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)
16. **Η μασκότ μου:** Τα παιδιά ενθαρρύνονται να φτιάξει το καθένα το δικό του κουκλάκι- μασκότ που θα μπορεί να αναπαριστά τον εαυτό του. Μπορεί να χρησιμοποιήσει διάφορα υλικά π.χ. γλωσσοπίεστρα όπου θα κολλήσει μια χαρτονένια φιγούρα του εαυτού όπως θα την έχει ζωγραφίσει το παιδί/ κάλτσες που θα μετατραπούν σε γαντόκουκλες με τα παιδιά να κολλούν διάφορα υλικά όπως π.χ. googly eyes, κουμπιά, σύρμα πίπας για τα χαρακτηριστικά της μασκότ. Η μασκότ αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε πολλές δραστηριότητες που χρειάζεται με κάποιο τρόπο η «αναπαράσταση» του εαυτού των παιδιών (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
17. **Σιλουέτες των παιδιών σε χαρτί του μέτρου:** Φτιάχνουμε το περίγραμμα του κάθε παιδιού σε χαρτί του μέτρου. Το κάθε παιδί μόνο του ή με τη βοήθεια

συμμαθητών του κόβει γύρω γύρω το περίγραμμα του. Το διακοσμεί όπως θέλει (π.χ. ζωγραφίζει με κηρομπογιά τα χαρακτηριστικά του προσώπου του, φτιάχνει με την τεχνική του κολλάζ ρούχα και κολλάει ό,τι διακοσμητικά του αρέσουν κ.λπ.). Το κάθε παιδί θαυμάζει τη σιλουέτα του που αποτελεί ένα αποτύπωμα του εαυτού του. Καλείται, αν επιθυμεί, να πάρει προσεκτικά αγκαλιά το «χάρτινο εαυτό του» ώστε να μην σκιστεί, να χορέψει μαζί του και να το κολλήσει σε κάποιον τοίχο που θα είναι αφιερωμένος στις σιλουέτες όλων των παιδιών. Αυτό μπορεί να γίνει και σε εξωτερικό χώρο που όμως προστατεύεται από βροχή. (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)

18. **Το βιβλίο του εαυτού μου** το οποίο μπορεί να έχει τη μορφή λευκώματος: Τα παιδιά παίρνουν κόλλες Α4 που διπλώνουν στη μέση και ένα χαρτόνι Α4 σε χρώμα της αρεσκείας τους που χρησιμοποιείται για εξώφυλλο. Τα παιδιά καλούνται να αναπαραστήσουν τον εαυτό τους στο εξώφυλλο με όποια τεχνική θέλουν (π.χ. ζωγραφική, κολλάζ), και να γράψουν το όνομά τους. Ο εκπαιδευτικός μπορεί σε χαρτάκι να τους κολλήσει με τίτλο του βιβλίου π.χ. Το βιβλίο του εαυτού του...../ Το βιβλίο του...../ Ο εαυτός του... Ο τίτλος μπορεί να δοθεί από τα παιδιά, να τον γράψει κάπου ο νηπιαγωγός και εκείνα να αντιγράψουν όπως θέλει το καθένα. Τα παιδιά μπορούν να γράψουν τον τίτλο του βιβλίου τους σε αρχείο word στον Η/Υ και στη συνέχεια να το εκτυπώσουν, να το κόψουν και να το κολλήσουν σε λωρίδα στο εξώφυλλο του βιβλίου τους. Στο εσωτερικό του βιβλίου τα παιδιά γράφουν ή ζωγραφίζουν σε κάθε σελίδα μια πληροφορία που αφορά τον εαυτό τους π.χ. χόμπι, ενδιαφέροντα κ.λπ.
19. **Το βιβλιάριο μου:** Ανάλογη δραστηριότητα με το βιβλίο του εαυτού είναι η ταυτότητα. Στην περίπτωση αυτή το περιεχόμενο είναι κοινό για κάθε παιδί και η κάθε πληροφορία που αναφέρεται αποτελεί ξεχωριστή δραστηριότητα στην τάξη. Τέτοιες πληροφορίες μπορεί να αναφέρονται σε χαρακτηριστικά που μας προσδιορίζουν όπως είναι το ύψος, βάρος, χρώμα ματιών, χρώμα μαλλιών, ημερομηνία γέννησης κ.λπ. (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)
20. **Και αν δεν τα καταφέρνω καλά;** Υπάρχουν παιδιά που νιώθουν μειονεκτικά κάποιες φορές και ότι δε μπορούν να καταφέρουν τόσα όσο οι άλλοι. Τέτοια περιστατικά συνήθως εκδηλώνονται με ζήλια ή προσπάθειες του παιδιού που νιώθει μειονεκτικά να τραβήξει την προσοχή των άλλων είτε με τρόπο θετικό είτε με τρόπο αρνητικό. Αν προκύψουν τέτοια περιστατικά μέσα στην τάξη μπορούμε να τα αντιμετωπίσουμε με τις ακόλουθες δραστηριότητες – ερωτήσεις:
  - Ζωγραφίζω ή φτιάχνω μια λίστα με πράγματα στα οποία είμαι καλός και πράγματα στα οποία δεν είμαι τόσο καλός
  - Είναι κακό που κάποιες φορές δεν καταφέρνουμε πράγματα;
  - Πρέπει πάντα να είμαστε καλοί σε ό,τι κάνουμε και να τα καταφέρνουμε;
  - Αν κάτι δεν το καταφέρουμε δεν είμαστε καλά άτομα;
21. **Δραστηριότητες σε μορφή πίνακα:** Μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διάφορους τρόπους: α) Προφορικά με τη μορφή ερωτήσεων στα παιδιά, β) Ως γραπτός πίνακας με ερωτήσεις γραπτές ή με εικόνες για καλύτερη κατανόηση, όπου τα παιδιά καλούνται να τοποθετήσουν την «μασκότ» τους ή ένα δικό τους διακριτικό σημάδακι στο κουτάκι που νομίζουν ως σωστότερη απάντηση και να δικαιολογήσουν την άποψή τους. Στο τέλος, συζητούμε για κάθε ερώτηση ποια ήταν η γενικότερη ανταπόκριση των παιδιών.

Στις δραστηριότητες με μορφή πίνακα δεν είναι απαραίτητο να τεθούν όλα τα ερωτήματα. Μπορεί τα παιδιά να ασχοληθούν με ένα ερώτημα (το οποίο αν συνδέεται με βιώματα των παιδιών στην τάξη θα έχει ακόμα καλύτερα αποτελέσματα) και σε διαφορετικό χρόνο με άλλα ερωτήματα. Τέλος, οι δραστηριότητες με μορφή πίνακα μπορούν να χρησιμοποιηθούν όχι μόνο μια φορά αλλά πολλές φορές και να αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον των παιδιών γι' αυτές.

Με κάνει να νιώθω άσχημα...

Με κάνει να νιώθω άσχημα αν...	Ναι	Όχι	Ίσως
Συναντήσω κάποιο παιδί από άλλη χώρα και δε ξέρω να μιλήσω στη γλώσσα του			
Χύσω κατά λάθος ένα ποτήρι με νερό στο πάτωμα			
Προσπαθώ να κολυμπήσω μαζί με άλλους αλλά εγώ δεν τα καταφέρνω			
Φορέσω παράταιρες κάλτσες			
Σκοτώσω ένα μυρμήγκι ενώ περπατώ			
Ξεχάσω τα γενέθλια της μαμάς και δεν της πάρω δώρο			
Πω ένα ψέμα σε φίλο μου			
Αν γίνει πάρτι στην τάξη μου και δε με καλέσουν			
Πρέπει να ρωτήσω κάτι στην τάξη που ίσως θα έπρεπε να το ξέρω ήδη!			

Ξέρω ότι δεν είμαι τόσο έξυπνος όσο ο φίλος μου			
Αν δείχνω πόσο δυνατός είμαι σπρώχνοντας μικρότερα παιδιά στο διάλειμμα για να πέσουν και να χτυπήσουν			

7.1.3 Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες

22. **Η ταυτότητά μου:** Φτιάχνουμε με τα παιδιά ταυτότητες αφού πρώτα προηγηθεί συζήτηση σχετικά με το τι είναι η ταυτότητα, σε τι εξυπηρετεί, τι πληροφορίες περιλαμβάνει κ.λπ. Οι ταυτότητες μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε διάφορες μελλοντικές δραστηριότητες (π.χ. για εκλογές στην τάξη/ για ταυτοποίηση στοιχείων ή αλλιώς πώς θα μας πείσει ένας μαθητής ότι είναι αυτός ο ίδιος!)
23. **Ασπίδα εαυτού:** Τα παιδιά μαθαίνουν να αμύνονται για τον εαυτό τους. Φτιάχνουν μια ασπίδα από χαρτόνι, την διακοσμούν όπως θέλουν και πάνω γράφουν ό,τι δεν τους αρέσει να τους κάνουν. Π.χ. «Δεν μου αρέσει όταν... με κοροϊδεύουν, με χτυπούν, μου μιλάνε άσχημα, με βρίζουν». Μπορούν να χρησιμοποιήσουν την «ασπίδα» τους όποτε κάποιο παιδί στην τάξη δεν τους συμπεριφέρεται με τον τρόπο που θα ήθελαν.
24. **Μαθαίνουμε λέξεις άμυνας όταν μας κάνουν κάτι που δεν μας αρέσει:** Αντί να θυμώσουμε, να τσακωθούμε ή να μαλώσουμε με τους άλλους μαθαίνουμε να χρησιμοποιούμε λέξεις και εκφράσεις που δείχνουν ότι κάποιος δε σέβεται τον εαυτό μας. Για παράδειγμα «Στοπ», «Σταμάτα να...», «Δεν μου αρέσει να...», «Θυμώνω όταν...». Μπορούμε να καταγράψουμε αυτές τις λέξεις σε κόκκινους κύκλους ή σε σήματα Stop όπως του κ.ο.κ.. Τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις όταν υπάρχει ανάγκη.
25. **Πετάω τον κακό μου εαυτό στο καλάθι των αχρήστων:** Τα παιδιά γράφουν σε ένα χαρτί ό,τι δεν τους αρέσει να κάνουν αλλά κάποιες φορές το κάνουν π.χ. κοροϊδεύουν, κάνουν φασαρία, χτυπάνε άλλους κ.λπ. Τσαλακώνουν το χαρτί αυτό και το πετάνε σε ένα καλάθι. Πετάμε τον εαυτό που δε μας αρέσει και γινόμαστε καλύτεροι! (Διατηρούμε το καλάθι αυτό σε μια γωνία για να θυμόμαστε τις κακές πλευρές του εαυτού μας και τις συμπεριφορές εκείνες που «λερώνουν» τον εαυτό μας ώστε να μην τις επαναλαμβάνουμε).
26. **Το βάζο με τις ευγενικές λέξεις:** Ζητούμε από τα παιδιά να σκεφτούν λέξεις ή φράσεις σεβασμού και ευγένειας που τους αρέσει να ακούν και να λένε στους άλλους. Γράφουμε την κάθε λέξη ή φράση που λένε τα παιδιά σε διαφορετικά χρωματιστά χαρτόνια που έχουν κόψει προηγουμένως τα παιδιά σε σχήμα καραμέλας. Σε ένα βάζο αληθινό ή σε ένα βάζο που φτιάχνουμε από χαρτόνι, βάζουμε ή κολλάμε με blue tack τις καραμέλες με τις ευγενικές λέξεις όπως π.χ. «ευχαριστώ», «παρακαλώ», «συγγνώμη», «θα μπορούσα να έχω...», «μου

δανείζεις για λίγο...», «σε αγαπώ πολύ», «είσαι πολύ καλό παιδί», «είσαι ο καλύτερος φίλος μου», «θα προσπαθήσω να είμαι/ κάνω...». Το βάζο αυτό μπορεί να χρησιμοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς π.χ. όταν κάποιος είναι στενοχωρημένος οπότε μπορούμε να βρούμε μια καρAMEλα με μια ευγενική λέξη για να του φτιάξουμε τη διάθεση, μετά από έναν καβγά που χρειάζεται μια συμφιλίωση κ.λπ. (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)

27. **Ο πίνακας των συναισθημάτων (Τα λουλούδια):** Στον πίνακα αυτό φτιάχνουμε κυκλικά χαρτονένια προσωπάκια καθένα από τα οποία έχει διαφορετική έκφραση (χαρούμενο, λυπημένο, θυμωμένο, βαρυστημένο, φοβισμένο). Το κάθε παιδί φτιάχνει ένα πέταλο και γράφει πάνω το όνομά του. Κάθε μέρα (ή και σε διαφορετικές μέρες κατά τη διάρκεια της ημέρας) κολλάει με blue tack το πέταλό του στο κυκλάκι- προσωπάκι που το αντιπροσωπεύει και σχηματίζονται τα αντίστοιχα λουλούδια π.χ. της χαράς, του θυμού. Μπορούμε να μετρήσουμε ποιο λουλούδι έχει τα περισσότερα πέταλα και να καταλάβουμε επίσης ποιο είναι το κλίμα της τάξης. Πρόκειται για άσκηση ρουτίνας που βοηθάει τα παιδιά να αντιληφθούν τα συναισθήματά τους και τα συναισθήματα των άλλων καθώς και το ότι αυτά μπορεί να αλλάξουν (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
28. **Είμαι χαρούμενος... αλλά το γνωρίζω; Είμαι θυμωμένος αλλά το γνωρίζω;** Επιτρέπουμε στα παιδιά όταν δε ξέρουν πώς ακριβώς νιώθουν και γιατί να έχουν λίγο χρόνο μόνα τους με τον εαυτό τους σε απομόνωση που επιλέγουν τα ίδια. Τα παιδιά μπορούν να κάνουν χρήση της μυστικής – ιδιωτικής γωνιάς που προσφέρει κάποια απομόνωση για αναστοχασμό. Στη συνέχεια, αν τα παιδιά θέλουν, τα ρωτούμε να μας πουν πώς νιώθουν και αν έχουν ηρεμήσει.
29. **Το μαξιλάρι της εκτόνωσης:** Συνήθως το χρησιμοποιούμε για να εκτονώσουν τα παιδιά αρνητικά συναισθήματα αντί να τα στρέψουν σε άλλα παιδιά θεωρώντας ως βασικές παραδοχές ότι: α) το μαξιλάρι δεν πονάει, β) το μαξιλάρι δεν μπορεί να μας θυμώσει και να μας χτυπήσει (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).

7.2 Σεβασμός προς τους άλλους_ Γενικές δραστηριότητες - Δραστηριότητες συνεργασίας και αλληλεγγύης

7.2.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό

- Πώς δείχνουμε το σεβασμό μας στους άλλους;
- Τι σημαίνει σέβομαι τους άλλους;
- Τι δικαιώματα έχουμε; Τι υποχρεώσεις; Ποιος το αποφασίζει;
- Τι θέλουμε να μας κάνουν και τι πρέπει να κάνουμε εμείς γι' αυτούς; (Μπορούμε να καταγράψουμε σε λίστες τις επιθυμητές συμπεριφορές που αναφέρουν τα παιδιά ή να αφήνουμε τα ίδια τα παιδιά να εικονογραφήσουν τις συμπεριφορές αυτές φτιάχνοντας ίσως μια αφίσα με χρήση των ΤΠΕ)
- **«Μην κάνεις στους άλλους αυτό που δε θέλεις να σου κάνουν»:** Συζητάμε με τα παιδιά τι σημαίνει αυτή η πράξη και τους ζητούμε να μας δώσουν παραδείγματα βάσει των εμπειριών τους.

7.2.2 Οργανωμένες δραστηριότητες

1. **Το προφίλ του ιδανικού φίλου που δείχνει σεβασμό:** Ποιες συμπεριφορές έχει; Πώς μας συμπεριφέρεται; Γράφουμε λίστες με τα θετικά χαρακτηριστικά και αυτά που αποφεύγει ως ένδειξη έλλειψης σεβασμού, όπως μας τα διατυπώνουν τα ίδια τα παιδιά. Ζωγραφίζουμε ομαδικά τα φυσικά χαρακτηριστικά του ιδανικού αυτού φίλου ο οποίος μπορεί να γίνει μασκότ της τάξης και να χρησιμοποιείται σε άλλες δραστηριότητες (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
2. **Επίδειξη εικόνων με συμπεριφορές που δείχνουν ή όχι σεβασμό:** Τέτοιες εικόνες μπορούμε να αναζητήσουμε στο διαδίκτυο, όπως είναι π.χ. α) λεωφορείο όπου κάποιος έχει πολύ δυνατά τη μουσική ενοχλώντας τους άλλους, β) λεωφορείο όπου τα παιδιά κάθονται σε θέσεις ηλικιωμένων ή εγκύων που είναι όρθιες και φαίνεται ότι υποφέρουν, γ) λεωφορείο που κάποιος μιλάει στο τηλέφωνο πολύ δυνατά ενοχλώντας του άλλους ή τρώει ενώ υπάρχει ταμπέλα που το απαγορεύει, δ) κάποιος που καπνίζει σε νοσοκομείο ή άλλο κλειστό χώρο, ε) κάποιος που σπρώχνει σε μια ουρά ή δεν περιμένει τη σειρά του, στ) μηχανάκι που κάνει πολύ θόρυβο, η) κάποιος που κλέβει κάτι από την τσάντα άλλου, θ) παιδί που κοροϊδεύει άλλα και αυτά φαίνονται στενοχωρημένα, ι) παιδί που χτυπάει κάποιο άλλο, κ) παιδιά που μαλώνουν έντονα, λ) οδηγός που δεν φοράει τη ζώνη του, μ) παιδί που ρίχνει σε πάπιες μπισκότα ενώ υπάρχει ταμπέλα που απαγορεύει τη σίτιση, η) κάποιος που κρατάει την πόρτα για να περάσει ο επόμενος κ.λπ. Το κάθε παιδί μπορεί να πάρει από μια φωτογραφία, να περιγράψει στους υπόλοιπους τι συμβαίνει, να συζητήσουν όλοι μαζί τι είδους συμπεριφορά περιγράφεται και τι εναλλακτικές θα μπορούσαν να υπάρξουν. Μπορεί ο εκπαιδευτικός να ενθαρρύνει τα παιδιά να μιλήσουν με βάση προσωπικές εμπειρίες τους και βιώματα.
3. **Μοιραζόμαστε ιστορίες από περιστατικά που μας έδειξαν ή δείξαμε εμείς σεβασμό από την καθημερινή ζωή και φτιάχνουμε ένα ημερολόγιο συμπεριφορών σεβασμού.**
4. **Τρόποι επιθυμητής συμπεριφοράς του ενός προς τον άλλο:** Τα παιδιά δείχνουν με παντομίμα πώς τους αρέσει ή δεν τους αρέσει να τους συμπεριφέρονται οι άλλοι.
5. **Πώς δείχνουμε σεβασμό στο σπίτι μας;** Τα παιδιά συζητούν και στη συνέχεια μπορούν να συντάξουν οδηγό με επιθυμητές συμπεριφορές στο σπίτι οι οποίες είναι ενδείξεις σεβασμού π.χ. βοηθάμε τους γονείς με τις δουλειές του σπιτιού, μαζεύουμε τα παιχνίδια μας, κάνουμε ησυχία το μεσημέρι που οι γονείς μπορεί να θέλουν να κοιμηθούν και ασχολούμαστε με ήσυχες δραστηριότητες όπως ζωγραφική ή ανάγνωση ενός βιβλίου (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
6. **Το μικρόφωνο:** Δίνουμε σε ένα παιδί ένα μικρόφωνο που όμως είναι κλειστό και κανείς δεν του δίνει προσοχή. Το παιδί έπειτα καλείται να πει πώς νιώθει που όλοι αδιαφορούν για εκείνο και δεν προσέχουν τι λέει.
7. **Διαβάζουμε βιβλία ή βλέπουμε ταινίες μικρού μήκους στο διαδίκτυο με παραδείγματα σεβασμού ή έλλειψης σεβασμού.** Συζητάμε τα παραδείγματα αυτά με τα παιδιά και οργανώνουμε σχετικές δραστηριότητες. (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
8. **Τηλεφωνικός σεβασμός:** Χρησιμοποιούμε μια τηλεφωνική συσκευή και κάνουμε ότι δεχόμαστε μια κλήση: Πώς μιλάμε με σεβασμό; Τι λέξεις χρησιμοποιούμε;

9. **Τηλεόραση και σεβασμός:** Δείχνουμε αποσπάσματα π.χ. debate πολιτικών που μιλάνε όλοι μαζί, στιγμιότυπα από reality που ο ένας παίκτης κατηγορεί τον άλλο και συζητούμε με τα παιδιά να σχολιάσουν τις συμπεριφορές και να σκεφτούν πώς θα μπορούσαν να τις διορθώσουν.
10. **Συζήτηση για τα συναισθήματα και τις σχέσεις συνεργασίας σε βιβλία που διαβάζουμε ή σε ταινίες που παγώνουμε συγκεκριμένα πλάνα και τα παιδιά καλούνται να περιγράψουν και να αιτιολογήσουν πώς νιώθουν οι ήρωες.**
11. **Δραματικά σενάρια:** Δίνουμε στα παιδιά υποθετικά διλήμματα- καταστάσεις και σε ομάδες πρέπει να «παίξουν» το περιστατικό. Ποιες συμπεριφορές είναι πιο αποδεκτές; Τι κάνουμε όταν ο άλλος δε μας σέβεται; Πιθανά τέτοια σενάρια μπορεί να είναι: α) Με αφορμή την επικαιρότητα του κορονοϊού είμαστε στο σούπερ μάρκετ και κάποιος μπροστά μας αγοράζει 10 μπουκάλια αντισηπτικά. Δεν υπάρχουν άλλα στο κατάστημα και χρειάζεται και άλλοι να προμηθευτούν αντισηπτικό. Τι κάνουμε; Είναι η συμπεριφορά αυτή ένδειξη σεβασμού προς τους άλλους; β) Κάποιος μας παίρνει την σειρά ενώ περιμένουμε να πληρώσουμε κάτι στο σούπερ μάρκετ, γ) Κάποιος μας παίρνει τη σειρά ενώ περιμένουμε τη σειρά αλλά ζητάει πρώτα την άδειά μας και εξηγεί γιατί θέλει να εξυπηρετηθεί πρώτος, δ) Ένα παιδί παίρνει τα παιχνίδια ενός άλλου την ώρα που παίζει χωρίς να ζητήσει την άδεια, ε) Κάποιο παιδί βάζει τρικλοποδιά σε ένα άλλο όταν παίζουν μαζί επίτηδες/ κατά λάθος, στ) Ένα παιδί τρώει γλυκό που η μαμά του έχει για κέρασμα και όταν έρχονται επισκέψεις δεν υπάρχει κάτι για κέρασμα κ.λπ.
12. **Σεβασμός και ψέματα:** Συχνά στην τάξη τα παιδιά μπορεί να πουν ψέματα ή να αποκρύψουν κάτι (κρατούν μυστικά). Μπορούν να προκύψουν πολλές ερωτήσεις και κατ' επέκταση συζητήσεις και δραστηριότητες σχετικά με το αν σεβόμαστε τους άλλους και τον εαυτό μας όταν λέμε ψέματα. Ακολουθούν δραστηριότητες όπως:
- Ζωγραφίζω ένα μεγάλο ψέμα: Τι κάνει ένα ψέμα να είναι μεγάλο; (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού)
13. **Υποθετικά σενάρια: Τι θα συνέβαινε αν λέγαμε όλοι ψέματα;** Αν όλοι λέγαμε ψέματα: α) θα μπορούσαμε να παίξουμε ένα παιχνίδι με κανόνες; β) θα μπορούσαμε να έχουμε φίλους, γ) θα πιστεύαμε τους γονείς μας και αυτά που μας λένε; δ)θα ήμασταν χαρούμενοι; ε) θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε αν κάτι είναι αλήθεια ή ψέματα;
14. **Δραστηριότητα πίνακα: Είναι εντάξει να πω ψέματα αν...**

Είναι εντάξει αν πεις ψέματα...	ναι	όχι	εξαρτάται
...σε μια φίλη σου ότι είναι ωραία τα μαλλιά της ενώ δε σου αρέσουν για να μη την στενοχωρήσεις;			
...σε κάποιον ότι κρύβεται ένας			

ελέφαντας από πίσω του;			
...σε ένα φίλο ότι έχει μια αράχνη στα μαλλιά του;			
...σε μια θεία σου ότι την αγαπάς ενώ δεν την αγαπάς;			
...στους γονείς/ ή στον δάσκαλό σου ότι πονάει η κοιλιά σου ενώ δεν πονάει για να μην πας στο σχολείο ή για να φύγεις από το σχολείο;			
...ότι σου αρέσει ένα δώρο που σου έκαναν ενώ δε σου αρέσει καθόλου;			
...στη μαμά ότι δεν έφαγες εσύ το γλυκό ενώ το έχεις φάει;			
...στη μαμά ότι έφαγε η αδερφή σου το γλυκό ενώ το έχεις φάει εσύ;			
...για να βρει κάποιος που δεν συμπαθείς το μπελά του;			
...για να κερδίσεις ένα δώρο ή χρήματα;			

15. **Οι λέξεις που κάνουν παρέα με το σεβασμό:** Βρίσκουμε και καταγράφουμε με τα παιδιά λέξεις που έχουν σχέση με το σεβασμό όπως π.χ. συνεργασία, ευγένια, καλοσύνη, αγάπη και εξηγούμε πώς συνδέονται μεταξύ τους. Μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά να τις αποδώσουν με ζωγραφιές. Μπορούμε επίσης να φτιάξουμε το **δέντρο του σεβασμού** (ένα δέντρο που θα κρεμάσουμε τις παραπάνω λέξεις) ή **ακροστιχίδες** με τις λέξεις που συνδέονται με σεβασμό όπως π.χ.

Συνεργασία

Ευγένια/ Εμπιστοσύνη

Βία όχι

Αγάπη

Σύνεση

Μαζί

Ομόνοια

Συμβουλές

16. **Βρίσκουμε με τα παιδιά λέξεις που δεν αγαπούν το σεβασμό** π.χ. αγένεια, βιασύνη, φωνές, βρισιές, ξύλο, γκρίνια κ.λπ. (Εναλλακτικά μπορούμε να τις ρίξουμε κάτω από το δέντρο του σεβασμού ως λέξεις ξερές που δεν μπορούν να βρίσκονται στα κλαδιά)
17. **Μπορούν οι λέξεις να πληγώνουν;** Βρίσκουμε λέξεις που μπορεί να πληγώνουν τους άλλους και φροντίζουμε να μην τις χρησιμοποιούμε. Γράφουμε τις λέξεις αυτές σε λωρίδες από χαρτιά. Τις πετάμε και αυτές στο καλάθι με τα άχρηστα του εαυτού που αναφέραμε σε προηγούμενη ενότητα.
18. **Κολλάζ με εικόνες που δείχνουν οι άνθρωποι σεβασμό.** Δίνουμε στα παιδιά περιοδικά και τους ζητούμε να αναζητήσουν εικόνες που οι άνθρωποι δείχνουν ή όχι σεβασμό. Εναλλακτικά, μπορούμε να ψάξουμε μαζί με τα παιδιά για τέτοιες εικόνες στο ίντερνετ. Είναι σημαντικό το κάθε παιδί να δικαιολογήσει τις επιλογές του.
19. **Η συνταγή του σεβασμού:** Φτιάχνουμε με τα παιδιά μια πρωτότυπη συνταγή σεβασμού. Τι υλικά χρησιμοποιούμε; Σε τι αναλογίες; Ποια είναι η εκτέλεση;
20. **Είμαι καλός ή κάνω τον καλό για να κερδίσω κάτι;** Μαθαίνουμε να διακρίνουμε πότε κάνουμε κάτι από σεβασμό και πότε από συμφέρον προσωπικό.
21. Διαβάζουμε και συζητάμε ιστορίες που αναφέρονται στη σημασία του σεβασμού και της συνεργασίας. Τέτοιες ιστορίες είναι «Το λιοντάρι και το ποντίκι», «Τα 3 παιδιά του Γεωργού», «Ο Γεωργός και το Φίδι» από τους μύθους του Αισώπου (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).

7.2.3. Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες

22. **Οι κανόνες της τάξης:** Αφού πρώτα γίνει συζήτηση στην τάξη αναφορικά με το τι είναι ένας κανόνας και σε τι εξυπηρετεί αποφασίζουμε να φτιάξουμε από κοινού με τα παιδιά τους κανόνες της τάξης. Συνήθως αυτό συμβαίνει στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Το κάθε παιδί αναφέρει έναν κανόνα. Ο εκπαιδευτικός καταγράφει σε ένα χαρτί τον κανόνα του κάθε παιδιού και στη συνέχεια το κάθε παιδί εικονογραφεί τον κανόνα που ανέφερε. Σε κάποιο τοίχο στην τάξη αναρτούμε σε μορφή αφίσας τους εικονογραφημένους κανόνες των παιδιών οι οποίοι λειτουργούν ως σημείο αναφοράς κάθε φορά που υπάρχει παραβίαση (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
23. **Σεβασμός στην τάξη μας:** Συγυρίζουμε την τάξη μόλις είναι ώρα για να αρχίσουν οι ελεύθερες δραστηριότητες ως ένδειξη σεβασμού στο «μάθημα» που θα κάνουμε. Με ένα αγαπημένο τραγούδι, με χτύπημα στο ντέφι και καταμέτρηση από τον εκπαιδευτικό ή/ και τα παιδιά ως το δέκα γίνεται η τακτοποίηση των παιχνιδιών στις γωνιές- κέντρα δραστηριοτήτων. Η δραστηριότητα αυτή αποτελεί καθημερινή ρουτίνα της τάξης και ένδειξη σεβασμού.
24. **Πώς δείχνουμε σεβασμό την ώρα του φαγητού στο σχολείο;** Συζητούμε με τα παιδιά συμπεριφορές που δείχνουν σεβασμό κατά την ώρα του φαγητού και φροντίζουμε να τις υιοθετούμε π.χ. Τρώμε προσεκτικά χωρίς να λερώνουμε τριγύρω, δεν παίρνουμε το φαγητό του άλλου, αποφεύγουμε να μιλάμε όταν τρώμε ή να τρώμε με ανοιχτό το στόμα, συγυρίζουμε με το τέλος του γεύματός μας μαζεύοντας τα προσωπικά μας είδη. Πρόκειται για δραστηριότητες

- καθημερινής ρουτίνας που όμως βοηθούν τα παιδιά έμπρακτα να υιοθετήσουν συμπεριφορές σεβασμού προς τους άλλους και το χώρο του σχολείου.
25. **Πώς δείχνουμε σεβασμό κατά την ώρα της χαλάρωσης;** Στα ολοήμερα νηπιαγωγεία έχει προβλεφθεί χρόνος χαλάρωσης των παιδιών. Κατά το χρόνο αυτό τα παιδιά μπορούν να κοιμηθούν σε ειδικά μικρά στρώματα. Όσοι δεν επιθυμούν να κοιμηθούν οφείλουν να δείξουν σεβασμό και να μη μιλάνε μεταξύ τους ή να κάνουν θορύβους. Αντίστοιχα, μπορούν να διαβάσουν ένα βιβλίο. Μουσική χαλαρωτική βοηθάει είτε στον ύπνο είτε στην διατήρηση ησυχίας. Πρόκειται, επίσης, για δραστηριότητα καθημερινής ρουτίνας που βοηθάει τα παιδιά να σέβονται τις ανάγκες των άλλων.
  26. **Χρήση της τουαλέτας ως προσωπικού χώρου:** Τα παιδιά μαθαίνουν να μην παραβιάζουν τις τουαλέτες όταν κάποιος άλλος είναι μέσα εκτός και αν ζητήσει βοήθεια.
  27. **Ευκαιρίες για συζήτηση και προβληματισμό μέσα από την τάξη** και την καθημερινή ρουτίνα όπου τα παιδιά μεταξύ τους μπορούν να κρίνουν αν η συμπεριφορά κάποιου δείχνει σεβασμό προς τους άλλους ή όχι και να προτείνουν τρόπους αντιμετώπισης. Τέτοιες ευκαιρίες μπορεί να είναι για παράδειγμα: α) ένα παιδάκι που κατουρήθηκε στην τάξη και οι υπόλοιποι το κοροϊδεύουν, β) ένα παιδί που «τσιμπάει» από το φαγητό ενός άλλου την ώρα του δεκατιανού χωρίς να πάρει άδεια, γ) ένα παιδί που φτύνει και πετάει το φαγητό άλλων, δ) ένα παιδί που χρησιμοποιεί ευγενικές λέξεις για να ζητήσει κάτι κ.λπ. Τα παιδιά μπορούν να συζητήσουν για το πώς νιώθουν και πώς θα ήθελαν να τους συμπεριφέρονται σε αντίστοιχες καταστάσεις. Τέτοιες συζητήσεις μπορούν να πάρουν περαιτέρω επέκταση όπως περιγράφεται στις δυο ακόλουθες δραστηριότητες.
  28. **Τα κουτιά με τις καλές και τις κακές συμπεριφορές:** Αποφασίζουμε μαζί με τα παιδιά να φτιάξουμε και να διακοσμήσουμε δυο κουτιά στα οποία τα παιδιά λένε και η νηπιαγωγός καταγράφει σε χαρτάκια συμπεριφορές σεβασμού κατά τη διάρκεια της εβδομάδας και συμπεριφορές έλλειψης σεβασμού που αντίστοιχα ρίπτονται στα κουτιά. Μια συγκεκριμένη μέρα ορίζουμε το συμβούλιο της τάξης για να συζητήσουμε και να προτείνουμε λύσεις ώστε να γίνουμε καλύτεροι. *(Παραλλαγή: Αντί για κουτιά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ένα ημερολόγιο καλών πρακτικών προς υιοθέτηση και κακών πρακτικών προς αποφυγή. Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να αποτελέσει μια ρουτίνα κάθε φορά που θα χρειαστεί καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς).*
  29. **Το συμβούλιο της τάξης:** Εμπνεόμενοι από την παιδαγωγική του Freinet ορίζουμε μια συγκεκριμένη μέρα της εβδομάδας που συζητούμε καλές πρακτικές καθώς και προβλήματα που δημιουργήθηκαν μέσα στην εβδομάδα. Ενδεικνύεται η Παρασκευή. Συζητούμε με τα παιδιά τρόπους αυτοβελτίωσης και επαινούμε τις καλές συμπεριφορές ώστε να γίνουν κίνητρο συμπεριφοράς από όλους. Όλη η ομάδα προτείνει τρόπους καλύτερης αντιμετώπισης και επίλυσης των διαφορών. Ερωτήσεις που μπορούν να προκύψουν είναι οι ακόλουθες: «Γιατί κάποιος κάνουν άσχημα πράγματα;», «Πώς νιώθουμε γι' αυτά;», «Τι μπορούμε να κάνουμε;», «Τι συμβαίνει όταν κάποιος δε μας σέβεται, μας κοροϊδεύει, δε μοιράζεται τα πράγματά του ή παίρνει τα πράγματα άλλων χωρίς προηγούμενη άδεια;».
  30. **Η δήλωση της ημέρας:** Τα παιδιά καλούνται να κάνουν την αυτοπαρατήρηση και την αυτοκριτική τους και να κάνουν δημόσιες δηλώσεις δίνοντας κίνητρο στον εαυτό τους να είναι καλύτεροι π.χ. «σήμερα θύμωσα μόνο δυο φορές, αλλά αύριο θα προσπαθήσω να μη θυμώσω καθόλου» ή «θα συζητήσω με

κάποιον αυτό που με ενοχλεί/ σήμερα δε συμπεριφέρθηκα καλά στους άλλους αλλά την επόμενη φορά θα συμπεριφερθώ καλύτερα». Στο τέλος της εβδομάδας μπορούν να δίνονται «αστέρια» καλής συμπεριφοράς φτιαγμένα από χρυσό χαρτόνι σε παιδιά που το αξίζουν και να αιτιολογούν τα ίδια αλλά και οι συμμαθητές τους το λόγο που τα κέρδισαν.

31. **Πράξεις σεβασμού και γενναιοδωρίας:** Πολλές φορές κάποια παιδιά δείχνουν συμπεριφορές γενναιοδωρίας οι οποίες θα πρέπει να επισημαίνονται ώστε να λειτουργούν ως καλά παραδείγματα και πρακτικές μέσω της μίμησης και από τα υπόλοιπα παιδιά. Τέτοιες πράξεις μπορεί να είναι οι ακόλουθες:
- Γενναιοδωρία στις χειρονομίες: Δίνουμε σε κάποιον που το χρειάζεται μια ζεστή αγκαλιά, ένα χαμόγελο, ένα φιλί. Τον ακούμε προσεκτικά
  - Γενναιοδωρία στα λόγια: Λέμε μια καλή κουβέντα για κάποιο φίλο μας. Κάνουμε ένα κομπλιμέντο που είναι αληθινό. Έχουμε απαλό τόνο στη φωνή μας.
  - Γενναιοδωρία στις πράξεις: Προσφέρουμε σε κάποιον λίγο φαγητό από το δικό μας αν δεν έχει φέρει μαζί του/ ένα παιχνίδι μας για να παίξει/ ένα απροσδόκητο δώρο σε κάποιον που δεν το περιμένει/ ένα μπουκέτο λουλούδια στη μαμά (Πόνς και Γκονθάλεθ, 2002, 141-142)
32. **Ειλικρινή κομπλιμέντα:** Ο εκπαιδευτικός βρίσκει την ευκαιρία (σε καθημερινή βάση αν είναι δυνατό) να κάνει ένα ειλικρινές θετικό σχόλιο σε κάθε παιδί σχετικά με τη δουλειά που κάνει ή μια συμπεριφορά που επιδεικνύει. Καταγράφει την αντίδραση των παιδιών μετά το κομπλιμέντο! (Borba, 2001). Σταδιακά δημιουργείται στην τάξη κλίμα ηρεμίας, καλής διάθεσης και συνεργασίας.
33. **Ποιος θα βοηθήσει την κυρία;** Πολλές φορές όσο εργαζόμαστε ως νηπιαγωγός ζητούσα η ίδια βοήθεια από τα παιδιά και συνήθως τα ίδια κάνανε δουλειά που αν την έκανα μόνη μου θα έπαιρνε πολύ χρόνο. Τέτοια εργασίες ήταν π.χ. το κόψιμο διαφόρων χαρτονιών που θα χρησιμοποιούσαμε στο μάθημα, η προετοιμασία για μια δραστηριότητα, η τακτοποίηση υλικών στη γωνιά των εικαστικών, η ταξινόμηση των φακέλων εργασιών των παιδιών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να τονώνεται η αυτενέργεια, το αυτοσυναίσθημα των παιδιών και η ανάληψη πρωτοβουλιών του τύπου «κυρία, να βοηθήσουμε σε κάτι;» ή «κυρία να το κάνουμε εμείς;» όταν με έβλεπαν να ασχολούμαι με κάποια δραστηριότητα στο γραφείο κατά την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων των παιδιών.
34. **Ημερολόγιο σεβασμού:** Μπορεί να γίνει είτε ημερολόγιο τάξης είτε ατομικό για κάθε μαθητή. Στο τέλος της ημέρας, σημειώνει ο εκπαιδευτικός αρχικά και στην συνέχεια το ίδιο το παιδί με πράσινο μαρκαδόρο τις πράξεις σεβασμού που έχει κάνει το κάθε παιδί και με κόκκινο μαρκαδόρο τις πιθανές πράξεις έλλειψης σεβασμού. Με τον τρόπο αυτό το ίδιο το παιδί μαθαίνει να ελέγχει τη συμπεριφορά του και να βελτιώνεται.
35. **Σεβασμός στην ιδιοκτησία του άλλου:** Τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από την καθημερινή αλληλεπίδραση συμπεριφορές σεβασμού προς την ιδιοκτησία του άλλου όπως: α) δεν τρώμε το φαγητό του άλλου, β) δεν παίρνουμε τα πράγματα των κυριών από τα γραφεία τους ή τις τσάντες τους, γ) δεν παίρνουμε τα προσωπικά αντικείμενα που βρίσκονται στις τσάντες των συμμαθητών μας. Σε περίπτωση «παραβάσεων» μπορούν τα περιστατικά να καταγραφούν και να τοποθετούν στα κουτιά που αναφέραμε σε προηγούμενη δραστηριότητα και να συζητηθούν στο συμβούλιο της τάξης.

36. **Το κουτί με τα προσωπικά πράγματα του καθένα:** Κάθε παιδί φτιάχνει και διακοσμεί ένα κουτί όπως το θέλει. Βάζει μέσα πράγματα που θεωρεί πολύτιμα για εκείνο. Τα μοιράζεται, τα δείχνει αν θέλει σε άλλους. Οι άλλοι πρέπει να μάθουν να μην είναι περίεργοι και να σέβονται το κουτί του καθενός όπως αντίστοιχα θέλουν οι άλλοι να σέβονται το δικό τους. Εκεί μπορούν να τοποθετηθούν τα παιχνίδια που συχνά τα παιδιά φέρνουν από το σπίτι παρά τις αντιρρήσεις των εκπαιδευτικών.
37. **Δείξε και πες μας:** Πολλές φορές τα παιδιά φέρνουν από το σπίτι τους παιχνίδια ή προσωπικά αντικείμενα τα οποία μπορούν να αποσπάσουν την προσοχή των άλλων ή να μην αφήσουν τον εκπαιδευτικό να ασχοληθεί με τα παιδιά σε μια μαθησιακή ενότητα που έχουν ήδη ξεκινήσει. Αντί να υπάρχει διαμάχη μεταξύ παιδιών και εκπαιδευτικού για τα προσωπικά αντικείμενα που φέρνουν τα παιδιά στο σχολείο, μπορεί να καθοριστεί μια ώρα την εβδομάδα που θα είναι αφιερωμένη στην επίδειξη και συζήτηση στην ολομέλεια των προσωπικών αυτών αντικειμένων. Την συγκεκριμένη ώρα το κάθε παιδί μπορεί να δείξει στην ολομέλεια το αντικείμενο που έχει φέρει από το σπίτι, να το περιγράψει, να εξηγήσει γιατί είναι σημαντικό για εκείνο και να δεχτεί ερωτήσεις από τα παιδιά. Η άσκηση αυτή δείχνει επίσης σεβασμό από πλευράς του εκπαιδευτικού στα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών αλλά και στη διαφορετικότητά τους.
38. **Ημερολόγιο του Δεκέμβρη με δωράκι:** Φτιάχνουμε μαζί με τα παιδιά ένα ημερολόγιο τύπου «Count down» όπου μετρούνται οι μέρες έως τα Χριστούγεννα. Για κάθε μέρα υπάρχει ειδική θήκη με ένα δωράκι έκπληξη. Έχει συμφωνηθεί εξ' αρχής ποια μέρα θα πάρει το κάθε παιδί το δώρο έκπληξη ώστε μέχρι τα Χριστούγεννα να έχουν πάρει όλοι. Πρόκειται για άσκηση σεβασμού και πειθαρχίας που μαθαίνει στα παιδιά να σέβονται τη σειρά τους και το δικαίωμα όλων να πάρουν το δώρο έκπληξη χωρίς λυπηρές καταστάσεις!
39. **Δημιουργία λέσχης ανάγνωσης:** Μπορούμε να δημιουργήσουμε δραστηριότητες μετά το σχολείο όπου τόσο τα παιδιά όσο και οι γονείς τους μπορούν να συμμετέχουν στην από κοινού ανάγνωση μιας ιστορίας, στη συζήτηση και σε πιθανές δραστηριότητες που ακολουθούν και προάγουν τη συνεργασία όχι μόνο μεταξύ των παιδιών αλλά και μεταξύ παιδιών και ενηλίκων. Τέτοιες λέσχες ανάγνωσης μπορούν να λειτουργούν σε συμφωνημένο χρόνο που να βολεύει όλους π.χ. μια φορά στις δυο εβδομάδες σε συγκεκριμένη μέρα. Γίνεται έτσι μια ρουτίνα μοιράσματος μιας κοινής εμπειρίας
40. **Κινηματογραφική λέσχη:** Αντίστοιχα με την λέσχη ανάγνωσης βιβλίων μπορεί να δημιουργηθεί λέσχη προβολής ταινιών μικρού μήκους τόσο για τα παιδιά όσο και για τους ενήλικες που επιτρέπει στη συνέχεια το μεταξύ τους διάλογο, προβληματισμό και συμμετοχή σε από κοινού δραστηριότητες. Τόσο στις λέσχες ανάγνωσης όσο και στις κινηματογραφικές λέσχες μπορούν να ενσωματωθούν θεματικές που προάγουν τη συνεργασία, τον σεβασμό και την διαφορετικότητα.

7.3 Σεβασμός προς τους άλλους και αναγνώριση της διαφορετικότητας μας - Ίδιοι και διαφορετικοί

7.3.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό

1. Συζητούμε με τα παιδιά τρόπους που είμαστε μεταξύ μας ίδιοι και διαφορετικοί. Πιθανές ερωτήσεις που ανάλογα με τις συνθήκες μπορούν να προκύψουν είναι οι ακόλουθες:
  - Είναι ίδια τα αγόρια με τα κορίτσια; Τι ίδιο έχουν και τι διαφορετικό;
  - Αξιζουμε όλοι τον ίδιο σεβασμό; Υπάρχουν κάποιοι που αξίζουν περισσότερο σεβασμό; Ποιοι; Γιατί;
  - Πώς δείχνουμε το σεβασμό μας σε άτομα που δυσκολεύονται να κάνουν πράγματα που εμείς κάνουμε εύκολα;
  - **Διαφορές μεταξύ των ανθρώπων:** Είναι οι άνθρωποι ίδιοι μεταξύ τους ή διαφορετικοί; Με ποιους τρόπους είναι ίδιοι; Με ποιους τρόπους είναι διαφορετικοί; (Καταγράφουμε τις απαντήσεις των παιδιών)
  - Εσείς αλλάζετε; Θα είστε οι ίδιοι του χρόνου όπως τώρα; Πώς θα είστε ίδιοι, πώς διαφορετικοί; (τα παιδιά δίνουν παραδείγματα)
  - Θα αλλάζατε κάτι στον εαυτό σας; Τι θα ήταν αυτό; Γιατί θα το αλλάζατε;
  - Είναι καλό να είμαστε διαφορετικοί από τους άλλους; Ναι- όχι- γιατί;
  - Μπορούν δυο άνθρωποι να είναι τελείως ίδιοι; (π.χ. δίδυμα παιδιά:)
  - Τι θα γινόταν αν όλοι ήμασταν ίδιοι;
  - Ζουν το ίδιο οι άνθρωποι σήμερα σε σχέση με τα παλιά χρόνια;
2. **Μεγάλοι και μικροί! Είμαστε ίδιοι ή διαφορετικοί;**
  - Τι διαφορές έχουν οι μεγάλοι από τους μικρούς; Τι ομοιότητες; (Φτιάχνουμε λίστες που πιθανόν μπορούμε και να τις εικονογραφήσουμε)
  - Ποιοι είναι μεγάλοι; Ποιοι είναι μικροί; Εσύ είσαι μεγάλος ή μικρός; Γιατί;
  - Είναι οι μεγάλοι τέλειοι;
  - Κάνουν οι μεγάλοι λάθη; Τι λάθη;
  - Δείχνουμε εικόνες με λάθη των μεγάλων (π.χ. κάπνισμα, αλκοόλ, οδήγηση χωρίς ζώνη ασφαλείας). Συζητούμε τις εικόνες με τα παιδιά και αν αυτές οι συμπεριφορές δείχνουν σεβασμό. Συζητούμε τρόπους για να βοηθήσουμε τους μεγάλους να αλλάξουν!
  - Έχει τύχει να έχετε εσείς δίκιο και κάποιος μεγάλος άδικος; Πότε;
  - Μπορούμε να αλλάξουμε τα λάθη των μεγάλων;
  - Μπορούμε να διορθώσουμε έναν μεγάλο; Είναι σωστό; Γιατί;
3. **Μπαίνοντας στη θέση του άλλου.** Με αφορμή κάποιο συμβάν (π.χ. ένα παιδί που έχει τα γενέθλιά του/ ένα παιδί που κατουρήθηκε ξαφνικά, ένα παιδί που νιώθει άρρωστο και δεν έχει όρεξη) στην τάξη μπορούμε να κάνουμε ερωτήσεις όπως:
  - Πώς νομίζεις ότι νιώθει ο φίλος σου/ η φίλη σου;
  - Πώς θα ήθελε να του συμπεριφερθούμε; Τι θα ήθελε από εμάς;
  - Πώς θα θέλαμε εμείς να μας συμπεριφερθούν αν ήμασταν στη θέση του;
4. **Διαφορές στο σώμα μου** (Lipman, 1988):
Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ...

- ...των δυο παπουτσιών σου;
- ...των δυο ματιών σου;
- ...των ματιών των δικών σου και ενός φίλου σου (επιλέγουμε κάποιο παιδί από την ομάδα)
- ...των αυτιών και των ματιών σου;
- ...εσένα και ενός φίλου σου
- ...της Μαρίας και του Σταύρου;

5. **Πειράγματα που πειράζουν και πειράγματα που δεν πειράζουν:** Συχνά τα παιδιά πειράζουν το ένα το άλλο άλλοτε για αστείο, άλλοτε επειδή θέλουν να εκνευρίσουν τον άλλον. Με αφορμή ένα τέτοιο περιστατικό μπορούν να λάβουν χώρα οι ακόλουθες δραστηριότητες- ερωτήσεις υπό μορφή παιχνιδιού:

- Μπορεί ένα πείραγμα να μας βλάψει; Πώς; Σε ποιες περιπτώσεις;
- Έχεις πειράξει κανέναν; Πότε; Πώς
- Σε έχει πειράξει κανείς;
- Υπάρχει πείραγμα που δεν βλάπτει;
- Αν ζωγραφίζαμε ένα πείραγμα πώς θα ήταν;
- Αν ένα πείραγμα είχε ήχο ή μουσική πώς θα ήταν; (Μπορούν τα παιδιά να ακούσουν διάφορα είδη μουσικής και να αποφανθούν ποιες μουσικές που άκουσαν είναι πιο «πειραχτικές» από άλλες π.χ. μουσικές με allegro- γρήγορο ρυθμό κ.λπ./ αστείοι θόρυβοι)

6. **Ο Πίνακας με τα πειράγματα:**

Είναι πείραγμα όταν...	Πάντα	Μερικές φορές	Ποτέ
Φωνάζουμε τον άλλο με κάποιο παρατσούκλι;			
Παιδιαρίζουμε;			
Βάζουμε τρικλοποδιά σε κάποιον;			
Λέμε ένα αστείο			
Ενοχλούμε κάποιον σε αυτό που κάνει;			
Μουτζουρώνουμε τη ζωγραφιά κάποιου			
Σκουντάμε κάποιον την ώρα που κάνει κάτι και θέλει ακρίβεια στην κίνησή του;			

Κάνουμε κάποιον να κλάψει;			
Εκνευρίζουμε τον άλλο;			
Παίρνουμε την τσάντα/ το παιχνίδι/ το φαγητό του άλλου;			
Δίνουμε σε κάποιον μια σφαλιάρα;			
Αποκαλύπτουμε το μυστικό κάποιου σε άλλους;			
Πετάμε μια μπανανόφλουδα στην σκάλα που μπορεί κάποιος να μην τη δει και να πέσει;			

7.3.2 Οργανωμένες δραστηριότητες

7. **Αναζητούμε πληροφορίες σε βιβλία με τα παιδιά που αφορούν τους διαφορετικούς λαούς** και τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να δείξουμε το σεβασμό μας. Μπορούν να προκύψουν πολλές διαφορετικές δραστηριότητες κάτω από αυτή την «ομπρέλα» που προάγουν τον αλληλοσεβασμό, όπως: α) μαθαίνουμε ευγενικές λέξεις ή λέξεις σεβασμού στη γλώσσα των αλλοδαπών παιδιών και τις προσθέτουμε αντίστοιχα στο «βάζο με τις ευγενικές λέξεις», β) εμπλουτίζουμε τη γωνιά της βιβλιοθήκης με βιβλία στη γλώσσα των αλλοδαπών παιδιών ώστε να μπορούν να διαβάζουν κάτι στη γλώσσα τους. προτρέπουμε τα παιδιά να μας διαβάσουν ένα αγαπημένο παραμύθι τους κάνοντας αν μπορούν μετάφραση στη γλώσσα μας ώστε να καταλάβουμε περί τίνος πρόκειται, γ) μαθαίνουμε διαφορετικούς τρόπους χαιρετισμών π.χ. «καλημέρα», «καλησπέρα», «γεια» στη γλώσσα των παιδιών αυτών σε διάφορες γλώσσες (καταγράφουμε τις λέξεις αυτές στις διάφορες γλώσσες και τις κολλάμε στην πόρτα της τάξης μας ως πρωινό καλωσόρισμα των παιδιών που δείχνει σεβασμό στη διαφορετικότητά τους), δ) μαθαίνουμε τραγούδια, χορούς, συνήθειες, διαφορετικές συνταγές από διάφορα μέρη του κόσμου και οργανώνουμε διαπολιτισμικά πάρτι. Μπορούμε να επαναλάβουμε 2-3 φορές το χρόνο θεματικά διαπολιτισμικά πάρτι εμπλέκοντας και τους γονείς. Μπορούμε να οργανώσουμε πάρτι με παραδοσιακές στολές από τον τόπο καταγωγής του καθενός. Όλες οι περιπτώσεις προσφέρουν ευκαιρίες για γόνιμη συζήτηση που επισημαίνει διαφορές, ομοιότητες στις διαφορετικές κουλτούρες αλλά και την ανάγκη αλληλοσεβασμού για ομαλή- ειρηνική συνύπαρξη.

8. **Χρήση διαγραμμάτων Venn:** Χρησιμοποιώντας τα στεφάνια των ψυχοκινητικών δραστηριοτήτων ή ζωγραφίζοντας απλώς τα διαγράμματα σε χαρτί του μέτρου βρίσκουμε με ποιους τρόπους είμαστε μεταξύ μας ίδιοι και διαφορετικοί. Θα μπορούσαμε επίσης να εμπλουτίσουμε τη γωνιά των μαθηματικών με διαγράμματα Venn όπου τα παιδιά καλούνται να τα συμπληρώσουν ζωγραφίζοντας ή γράφοντας με τη βοήθεια κάποιου ενήλικα τα κοινά και διαφορετικά χαρακτηριστικά που μπορούν να έχουν ζεύγη φαινομενικά διαφορετικά μεταξύ τους π.χ. α) ένας καρχαρίας με μια γάτα, β) ένα ποδήλατο με έναν πύραυλο, γ) μια κούκλα με ένα μωρό, δ) μια σοκολάτα με ένα μπισκότο, ε) μια δασκάλα με μια μαμά, στ) ένα μολύβι με ένα στυλό, ζ) μια λάμπα με τον ήλιο, η) ένα καρότο με ένα αγγούρι, θ) ο σκύλος με μια γάτα, ι) μια πεταλούδα με έναν χαρταετό, κ) αυτών που σκέφτομαι και αυτών που νιώθω. Πρόκειται για παιχνίδι που εξιτάρει τα παιδιά και τα εμπνέει να αρχίζουν τα ίδια να βρίσκουν παραταιρα ζευγάρια και να βρίσκουν ομοιότητες-διαφορές τους (Sharp & Splitter, 2000, 18; Lipman, 1988).
9. **Το πορτραίτο ενός μοναδικού ανθρώπου:** Ζωγραφίζω έναν άνθρωπο μοναδικό. Τι το ιδιαίτερο έχει; Τι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά; Τα χαρακτηριστικά αυτά μπορεί να αφορούν στην εμφάνιση του ατόμου (π.χ. μαλλιά με μπούκλες, χρώμα ματιών) ή σε χαρακτηριστικά του χαρακτήρα και της προσωπικότητας. Με το πέρας της δραστηριότητας ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια σχετικά με το τι έκαναν τα παιδιά. Ενθαρρύνονται οι ερωτήσεις από παιδί σε παιδί για περαιτέρω διευκρινήσεις. Οι εργασίες των παιδιών μπορούν να εκτεθούν σε κάποιο ελεύθερο τοίχο στην τάξη πριν φυλαχτούν στο φάκελο εργασιών τους.
10. **Μαθαίνουμε την ΑΒ των κωφών** (βασικές λέξεις και γράμματα) για να επικοινωνούμε με παιδιά που έχουν προβλήματα ακοής. Ιδιαίτερα αν στην τάξη μας φοιτά παιδί βαρήκοο θα μπορούσε το ίδιο να μάθει στα υπόλοιπα παιδιά κάποιες βασικές λέξεις
11. **Μάντεψε τι λένε τα χείλη μου (χειλανάγνωση).** Πρόκειται για άσκηση που απαιτεί προσοχή και συγκέντρωση από τα παιδιά να μαντέψουν ποιες λέξεις σχηματίζουμε με τα χείλη μας και να τις πουν δυνατά. Στη συνέχεια το ρόλο του εκπαιδευτικού παίρνει κάθε μαθητής που θέλει να πει βουβά μια λέξη και τα άλλα παιδιά να την μαντέψουν.
12. **Ζωγραφίζουμε με το πόδι ή το στόμα και σεβόμαστε τους ανθρώπους που παρά τις δυσκολίες τους καταφέρνουν αξιοθαύμαστα πράγματα.** Συζητούμε τις δυσκολίες που αντιμετωπίσουμε και θαυμάζουμε το τελικό αποτέλεσμα
13. **Συζητούμε εικόνες που δείχνουν αθλητές σε παρολυμπιακούς αγώνες.** Τι δυσκολίες αντιμετωπίζουν; Πώς τις ξεπερνούν; Τι σημασία έχει γι' αυτούς η συνεργασία;
14. **Επίσκεψη σε ένα γηροκομείο και οργάνωση δραστηριοτήτων από κοινού με τους παππούδες και τις γιαγιάδες.** Θα μπορούσε, ανάλογα με την τοπική κοινωνία και τη δυνατότητα συνεργασίας με κάποιο γηροκομείο, τέτοιες επισκέψεις να γίνουν ρουτίνες π.χ. μια φορά το μήνα όπου τα παιδιά μπορούν να έχουν ετοιμάσει κάποια τραγούδια ή παιχνίδια με τους γηραιότερους, ανάγνωση ιστοριών, παιχνίδια παντομίμας. Από την άλλη πλευρά οι μεγαλύτερη σε ηλικία άνθρωποι θα μπορούσαν να πουν στα παιδιά παλιά παραμύθια που γνωρίζουν. Με τέτοιες δραστηριότητες ενισχύεται η αλληλεπίδραση και ο αλληλοσεβασμός.
15. **Επίσκεψη σε ένα παιδί της τάξης μας που είχε ένα ατύχημα** (στο σπίτι ή στο νοσοκομείο) και φτιάξιμο ενός κοινού δώρου από τα παιδιά της τάξης. Θα

μπορούσε η επίσκεψη να οργανωθεί, με τη βοήθεια των γονέων, σε μικρές ομάδες ώστε το παιδί που είναι μόνο να έχει παρέα πιο συχνά και λιγότερα άτομα, χωρίς να κινδυνεύει να κουραστεί από την παρουσία πολλών παιδιών ταυτόχρονα στον χώρο του και την πρόκληση θορύβων και φασαρίας. Ωραία λύση είναι επίσης ένα ομαδικό τηλεφώνημα ή μια βιντεοκλήση με χρήση της τεχνολογίας.

16. **Εθελοντική εργασία και συνεργασία με τοπικών φορέων.** Ανάλογα με την τοπική κοινωνία και τους δεσμούς που έχει αναπτύξει το σχολείο με διάφορους φορείς, θα μπορούσε να οργανωθεί π.χ. ένα εργαστήριο κατασκευής Χριστουγεννιάτικων καρτών και παιχνιδιών προς πώληση σε παζάρι μέρος των εσόδων του οποίου θα μπορούσε να διατεθεί για την ενίσχυση της συγκεκριμένης οργάνωσης π.χ. προστασίας ζώων, παιδιά με ειδικές ανάγκες κ.λπ.
17. **Μικρές εκπλήξεις με ποπ-κορν και μπισκότα:** Με αφορμή κάποια καλή ομαδική συμπεριφορά που δικαιολογεί ένα πάρτι στο σχολείο αφήνουμε στο τραπέζι ένα σακούλι με ποπ κόρν και μπισκότα χωρίς να δώσουμε οδηγίες και αφήνουμε μόνα τους τα παιδιά να διαχειριστούν τη συνθήκη. Καταγράφουμε τις συμπεριφορές τους. Είναι εγωιστικές; Σκέφτονται πώς θα μοιραστούν τα αγαθά; Αν υπάρξει διαφωνία συγκεντρώνουμε τα παιδιά στην ολομέλεια και συζητούμε πώς θα διαχειριστούμε την κατάσταση δείχνοντας σεβασμό προς όλους!
18. **Αλλάζουμε εαυτούς;** Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να ανταλλάξουν μεταξύ τους ρούχα π.χ. παπούτσια, μπουφάν, ζακέτες κ.λπ. και παίζουμε ένα αστείο παιχνίδι που προσπαθούμε να μπούμε ο ένας στη θέση του άλλου (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού). Πιθανά ερωτήματα που αρέσουν στα παιδιά και τα κάνει να σκεφτούν περισσότερο είναι τα ακόλουθα:
  - Τώρα που αλλάξατε ρούχα είσατε ίδιοι ή διαφορετικοί με αυτό που ήσασαν πριν; Άλλαξε ο εαυτός σας;
  - Πώς θα ήταν αν γινόμασταν όλοι σαν τον.../ σαν την... (διαλέγουμε παιδιά από την τάξη και οι υπόλοιποι με παντομίμα ή λεκτικά προσπαθούν να σκεφτούν και να αποδώσουν πώς είναι να είσαι κάποιος άλλος.
  - Μπορούμε να αλλάξουμε τον εαυτό μας; Μπορούμε να γίνουμε κάποιος άλλος; Είναι σωστό να γίνουμε κάποιος άλλος; Γιατί;

7.3.3. Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες

19. **Μικροί βοηθοί και οδηγοί:** Σε περιπτώσεις που έχουμε παιδιά με δυσκολίες π.χ. ειδικές μαθησιακές ανάγκες, γλωσσικές δυσκολίες, παιδιά αλλοδαπά θα μπορούσαν να οριστούν κάποια παιδιά με ενσυναίσθηση και ευαισθησία ως προσωπικοί βοηθοί – συνεργάτες. Τα παιδιά βοηθοί μπορούν για διάστημα που θα οριστεί να κάθονται κοντά στα παιδιά που έχουν δυσκολίες, να τα βοηθούν σε περίπτωση που δεν κατανοούν κάτι εξηγώντας τους περισσότερο ή σε καλλιτεχνικές κατασκευές που πιθανόν δυσκολεύονται να εκτελέσουν. Οι μικροί βοηθοί συνήθως αποτελούν παραδείγματα που σιγά σιγά όλοι θέλουν να μιμηθούν προσφέροντας ανιδιοτελώς τις υπηρεσίες τους. Η ιδέα των μικρών

βοηθών μπορεί να αποτελέσει μια ρουτίνα σε καθημερινή βάση που εγγυάται κλίμα σεβασμού και αλληλοβοήθειας στην τάξη. Επιπλέον, επιτρέπει σε όλα τα παιδιά να μπουν στη θέση του μικρού βοηθού και να βιώσουν τα θετικά συναισθήματα της ανιδιοτελούς προσφοράς στον άλλο (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).

7.4 Σεβασμός προς τους άλλους: Συνεργασία – Αλληλοβοήθεια

7.4.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό

1. **Ο εγωιστής γίγαντας:** Με αφορμή την ανάγνωση του συγκεκριμένου παραμυθιού και εφόσον στην τάξη εκδηλώνονται συμπεριφορές εγωιστικές θα μπορούσαν να λάβουν χώρα οι ακόλουθες ερωτήσεις:

- Τι σημαίνει να είσαι εγωιστής;
- Τι κάνει (ή λέει) ένας εγωιστής;
- Πότε γινόμαστε εγωιστές; Γιατί;
- Είναι καλό να είμαστε εγωιστές; Πότε;
- Είναι λάθος να είμαστε εγωιστές;
- Μπορείς να είσαι φίλος με κάποιον που είναι εγωιστής;
- Πότε/ πώς καταλαβαίνουμε ότι κάποιος είναι εγωιστής;
- Πώς μπορούμε να σταματήσουμε να είμαστε εγωιστές;
- Πρέπει να σκεφτόμαστε μόνο τους άλλους ή μόνο τον εαυτό μας;
- Πότε πρέπει να σκεφτούμε τους άλλους περισσότερο από εμάς τους ίδιους;

2. **Ο πίνακας με τις εγωιστικές συμπεριφορές**

Είναι εγωιστικό όταν...	Εγωιστικό	Όχι εγωιστικό	Εξαρτάται
Δεν μοιράζομαι τα παιχνίδια μου με άλλους;			
Δεν δίνω φαγητό σε κάποιον φίλο μου που δεν έχει ή ξέχασε να φέρει μαζί του;			
Δεν λέω στη μαμά μου τι σκέφτομαι;			
Δεν λέω ό,τι ξέρω σε όλους τους φίλους μου;			
Δεν αφήνω κάποιον να μπει στο σπίτι αν δε ρωτήσω πρώτα τους γονείς μου;			

Δεν αφήνω κάποιον να μπει στο δωμάτιο μου;			
Αρνούμαι να πω στον καλύτερο φίλο μου ένα μυστικό μου;			
Αρνούμαι να πω ένα μυστικό στη μαμά μου;			
Δεν μου αρέσει το φαγητό μου και δεν το τρώω;			
Δεν θέλω να ακούσω τον άλλο όταν μιλάει;			
Διακόπτω τον άλλο όταν μιλάει;			

3. Μαθαίνω να μοιράζομαι με τους άλλους

- Μπορούμε να μοιραστούμε τα πάντα με τους άλλους;
- Υπάρχουν πράγματα που δεν μπορούμε να μοιραστούμε μεταξύ μας; Ποια είναι αυτά; Γιατί δε μπορούμε να τα μοιραστούμε;
- Είναι καλό να μοιραζόμαστε πράγματα με τους άλλους; Τι πράγματα;
- Τι μοιράζεσαι στο σπίτι; Με ποιους;
- Τι μοιράζονται οι άλλοι με εσένα;
- Είναι κακό αν δε θέλουμε να μοιραστούμε κάτι με κάποιον άλλο;

4. Μπορώ/ Είναι σωστό να μοιραστώ...

- ...την ασθένειά μου με τον άλλο; (και πιθανόν να τον κολλήσω);
- ...τις σκέψεις μου;
- ...τη χαρά μου;
- ...το θυμό μου;
- ...τη λύπη μου;
- ...ένα βιβλίο/ ένα παιχνίδι;
- ...ένα δωμάτιο;

5. Μαθαίνω να συνεργάζομαι με τους άλλους/ Πιθανές ερωτήσεις

- Είναι σημαντικό να συνεργαζόμαστε με τους άλλους;
- Τι θα συνέβαινε αν δε συνεργάζονταν τα διάφορα μέλη του σώματός μας μεταξύ τους; (π.χ. πόδια, χέρια κ.λπ.)
- Υπάρχει κάποιο μέλος του σώματός σου που είναι πιο σημαντικό από τα άλλα; Ποιο; Γιατί;
- Υπάρχουν άνθρωποι που είναι πιο σημαντικοί από τους άλλους; Ποιοι; Γιατί;
- Είναι σημαντικό σε μια τάξη να δουλεύουν μαζί όλα τα παιδιά;

- Είναι σημαντικό σε μια οικογένεια να συνεργαζόμαστε με τους γονείς μας;
- Τι σημαίνει ομάδα; Τι κάνει μια ομάδα να λειτουργεί καλά; Τι χαλάει μια ομάδα;

7.4.2 Οργανωμένες δραστηριότητες

6. **Το πείραμα με τα μακαρόνια:** Δίνουμε στα παιδιά ένα μάτσο μακαρόνια και ζητούμε να τα σπάσουν όλα μαζί. Εκείνα δυσκολεύονται. Μετά τους δίνουμε λίγα μακαρόνια ή ένα μακαρόνι κάθε φορά. Συζητούμε τι παρατηρούν; Πότε τα μακαρόνια σπάνε δυσκολότερα; Γιατί; Προσπαθούμε να συζητήσουμε με τι είδους μακαρόνια μοιάζουμε εμείς όταν είμαστε μόνοι μας ή όταν είμαστε ομάδα. Αφήνουμε τα παιδιά να διατυπώσουν τις σκέψεις τους.
7. **Τα παιδιά δουλεύουν σε ομάδες και ετοιμάζουν τη καλοκαιρινή γιορτή:** Κάποιοι μπορεί να ασχοληθούν με τα σκηνικά, κάποιοι με την κατασκευή των στολών αντί να τα επιμεληθούν όλα κατά αποκλειστικότητα οι εκπαιδευτικοί.
8. **Οργάνωση ενός πάρτι.** Τα παιδιά χωρισμένα σε μικρότερες ομάδες και ανάλογα με τα ενδιαφέροντα τους και τα talέντα - δυνατότητές τους αναλαμβάνουν από μια αρμοδιότητα π.χ.
  - Κάποιοι με ταλέντο στη μουσική θα αναλάβουν τα τραγουδήσουν ή να παίξουν με τα μουσικά όργανα κάτι για το πάρτι ή ακόμα και να επιμεληθούν τη λίστα των τραγουδιών (μπορούν να εμπλακούν γονείς οι οποίοι συνήθως ανταποκρίνονται με πολλή χαρά),
  - όσοι επιθυμούν να κάνουν κατασκευές μπορούν να αναλάβουν τη διακόσμηση του χώρου,
  - κάποιοι που τους αρέσει η τάξη και το συγκύρισμα θα αναλάβουν τις καθαριότητες,
  - κάποιοι που τους αρέσει να ασχολούνται με τον Η/Υ θα φτιάξουν και θα τυπώσουν τις προσκλήσεις για το πάρτι και ίσως μια αφίσα καλωσορίσματος,
  - όλα τα παιδιά με τους γονείς τους θα μαγειρέψουν ή θα φέρουν κάποιο κέρασμα από το σπίτι που θα έχουν φτιάξει από κοινού με την οικογένειά τους,
  - όσοι αγαπούν το χορό θα χορέψουν και όσοι δεν το επιθυμούν θα γίνουν η κριτική επιτροπή αν αποφασιστεί ότι τα παιδιά θα ήθελαν διαγωνισμό χορού κ.λπ.

Μπορούμε να οργανώσουμε, σε συνεργασία με τους γονείς ή άλλους φορείς, εργασίες – δραστηριότητες για το κοινό καλό που εμπνέουν τα παιδιά και συμβάλουν στην καλλιέργεια συμπεριφορών αλληλοσεβασμού. Τέτοιες δραστηριότητες μπορούν ενδεικτικά να είναι οι ακόλουθες:

9. **Συγκέντρωση τροφίμων ή αντικειμένων πρώτης ανάγκης σε περιπτώσεις που χρειάζεται να βοηθήσουμε κάποιες συγκεκριμένες ομάδες στην περιοχή μας που μπορεί να πλήττονται (π.χ. άστεγοι, σεισμοπαθείς κ.λπ.)**
10. **Συγκέντρωση χρημάτων για την αγορά αγαθών που κάποιος μπορεί να στερείται.** Κάτι τέτοιο θα πρέπει να γίνει με μεγάλη διακριτικότητα ώστε να μάθουν τα παιδιά ότι κάνουν μια καλή πράξη χωρίς να πρέπει να τη διαφημίσουν για να πάρουν «μπράβο».
11. **Δημιουργία ενός φιλανθρωπικού παζαριού με αφορμή την περίοδο του Πάσχα ή των Χριστουγέννων ή άλλων περιστάσεων (π.χ. ημέρα των ζώων) όπου τα παιδιά φτιάχνουν στο σχολείο ή με τους γονείς τους πράγματα ή**

επιλέγουν πράγματα που δεν τα χρειάζονται πια για να τα πουλήσουν και τα χρήματα που θα μαζευτούν να διατεθούν για καλό σκοπό.

7.4.3 Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες

12. Ομάδες υπηρεσίας: Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και κάθε μέρα μια συγκεκριμένη ομάδα παιδιών έχει αυξημένα δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις έναντι των άλλων. Ως προς τις υποχρεώσεις τα παιδιά αυτά επιφορτίζονται με καθημερινές ρουτίνες που εγγυόνται τη σωστή λειτουργία της τάξης και την επίδειξη συμπεριφορών σεβασμού. Τέτοιες ρουτίνες είναι για παράδειγμα:

- η ετοιμασία και το σερβίρισμα των παιδιών κατά την ώρα του φαγητού,
- η αυξημένη εποπτεία της τάξης όσον αφορά το συμάζεμα παιχνιδιών ή των τραπεζιών μετά την ολοκλήρωση των γευμάτων,
- ο ορισμός των μικρών βοηθών σε άτομα που έχουν μεγαλύτερες ανάγκες,
- το πότισμα των λουλουδιών- λαχανικών του κήπου του σχολείου.

Ως προς τα δικαιώματα τα παιδιά αυτά μπορούν να γίνουν αρχηγοί σε ομαδικές δραστηριότητες που μπορεί να λάβουν χώρα τη συγκεκριμένη μέρα, να αναλάβουν πρωτοβουλίες σε δραστηριότητες, να βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό σε εργασίες κ.λπ. Πρόκειται για ρουτίνα καθημερινή με διαφορετικά παιδιά κάθε φορά στο ρόλο της ομάδας υπηρεσίας (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).

13. Ψυχοκινητικά ομαδικά παιχνίδια συνεργασίας όπως π.χ.

- σκυταλοδρομίες,
- παιχνίδι με μεταφορά ενός κουβά με νερό που πρέπει να συνεργαστούν τα παιδιά μεταξύ τους, στοιχισμένα σε σειρά, ώστε να τον μεταφέρουν χωρίς να τον ρίξουν και να σβήσουν μια υποτιθέμενη φωτιά,
- μεταφορά μιας μπάλας ή ενός άλλου αντικειμένου ανά ζεύγη χρησιμοποιώντας διαφορετικά μέλη του σώματός τους π.χ. πλάτη με πλάτη, χέρι με χέρι, κοιλιά με κοιλιά,
- φυσάμε να μην πέσει το μπαλόνι κάτω: Ανά ζεύγη τα παιδιά έχουν από ένα μπαλόνι που δεν πρέπει να το αφήσουν να πέσει κάτω φυσώντας το πάντα προς τα πάνω. Κερδίζει η ομάδα που το μπαλόνι της πέφτει τελευταίο. Εναλλακτικά αντί για μπαλόνι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα φτερό,
- αλυσιδωτά γέλια: Τα παιδιά ξαπλώνουν στη μοκέτα με τέτοιο τρόπο ώστε το κεφάλι του ενός να ακουμπάει στην κοιλιά του άλλου. Κάποιος ξεκινάει τα γέλια και αυτά διαδίδονται προκαλώντας ακόμα περισσότερα (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).

14. Ασκήσεις εμπιστοσύνης: Οδηγούμε έναν τυφλό. Με αφορμή το σεβασμό σε άτομα με ειδικές ανάγκες βάζουμε τα παιδιά να προσπαθήσουν να προχωρήσουν έχοντας τελείως κλειστά τα μάτια τους. Καλούμε τα παιδιά να πουν τι δυσκολίες αντιμετωπίζουν. Στη συνέχεια χωρίζουμε τα παιδιά σε ζευγάρια εκ των οποίων ο ένας είναι ο τυφλός και φοράει ένα μαντήλι που του καλύπτει τα μάτια ενώ ο άλλος είναι ο οδηγός. Ο οδηγός θα πρέπει με τις σωστές οδηγίες να κατευθύνει τον τυφλό μέσα στο χώρο ώστε να αποφύγει πιθανά εμπόδια και να μην χτυπήσει. Ο δε «τυφλός» πρέπει να εμπιστευτεί τον εαυτό του στις οδηγίες κάποιου άλλου. Επαναλαμβάνουμε το παιχνίδι με αντιστροφή των ρόλων. Συζητάμε με τα παιδιά για το πώς ένιωσαν έχοντας παίξει και τους δυο ρόλους.

15. Αναθέτουμε εργασίες σε ζεύγη: Τα παιδιά αναλαμβάνουν για παράδειγμα να:

- Ζωγραφίσουν από κοινού στην ίδια κόλλα κάτι που θα αποφασίσουν μεταξύ τους ποιος θα αναλάβει τι (χωρισμός της σελίδας/ ποιος αναλαμβάνει τι κ.λπ.),
  - ζωγραφίσουν ο ένας το πορτραίτο του άλλου,
  - ετοιμάσουν ο ένας το φαγητό του άλλου και να το σερβίρουν
  - μοιραστούν μπισκότα και χυμό που μπορεί να έχουμε δώσει στα παιδιά στην τάξη,
  - διαβάσουν μαζί μια ιστορία,
  - φτιάξουν μαζί ένα πάζλ ή παίζουν ένα επιτραπέζιο παιχνίδι,
  - χτίσουν μαζί κάτι με τουβλάκια (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
16. **Αναθέτουμε εργασία σε ομάδες.** Για παράδειγμα κατά την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν ομάδες κοινών ενδιαφερόντων και να κάνουν κάτι από κοινού σεβόμενα το ένα το άλλο. Π.χ. κατασκευάζουμε κάτι με τουβλάκια, φτιάχνουμε μια ομαδική ζωγραφιά, φτιάχνουμε μαζί ένα πάζλ, παίζουμε μαζί στη γωνιά μαγαζάκι, στήνουμε μαζί ένα θεατρικό παιχνίδι (π.χ. ιατρείο) και αναλαμβάνουμε ρόλους, διαβάζουμε μαζί ένα βιβλίο και σχολιάζουμε (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
17. Αντίστοιχα μπορούν να δημιουργηθούν πολλές οργανωμένες δραστηριότητες με αφορμή διάφορα θέματα που διαπραγματευόμαστε στο νηπιαγωγείο όπου τα παιδιά δουλεύουν σε ομάδες. Μια ενότητα που διαπραγματευόμαστε στην τάξη χωρίζεται σε επιμέρους εργασίες και κάθε ομάδα αναλαμβάνει κάτι που της αρέσει και μπορεί να ανταπεξέλθει. Για παράδειγμα, μια ομάδα μπορεί να αντλήσει πληροφορίες σχετικά με το που ζουν τα ζώα παίζοντας με ένα συγκεκριμένο παιχνίδι, μια άλλη μπορεί να αναζητήσει πληροφορίες για τα ζώα σε βιβλία κατηγοριοποιώντας τα ανάλογα με το αν είναι δίποδα, τετράποδα ή δεν έχουν πόδια και μια τρίτη ομάδα μπορεί να παίξει με τα πλαστικά ζωάκια και να βρουν τα βασικά χαρακτηριστικά τους που θα περιγράψουν έπειτα στην ολομέλεια (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
18. Μαγειρεύουμε μαζί- εκτελούμε μια εύκολη συνταγή.

7.5 Σεβασμός προς τους άλλους και διάλογος

7.5.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό

1. Πιθανές ερωτήσεις που μπορεί να λάβουν χώρα είναι οι ακόλουθες:

- Τι είναι ένας κανόνας; Γιατί υπάρχει; Σε τι χρησιμεύει;
- Μπορεί να αλλάξει ένας κανόνας; Πότε; Γιατί;
- Από πού προκύπτουν οι κανόνες;
- Υπάρχουν κανόνες: α) στο σχολείο; β) στο σπίτι, γ) όταν πας επίσκεψη σε κάποιο φίλο;
- Οι μεγάλοι έχουν κανόνες; Υπακούν σε κανόνες; Σε ποιους κανόνες υπακούν ο μπαμπάς και η μαμά σου;
- Ένα παιχνίδι έχει κανόνες; Γιατί; (Sharp & Splitter, 2000, 29)
- Μπορούμε να «σπάσουμε» έναν κανόνα;
- Τι θα συνέβαινε αν...: α) δε φορούσαμε ζώνη μέσα στο αμάξι, β) δεν υπακούμε στον κ.ο.κ. π.χ. παραβίαση φωτεινών σηματοδοτών, γ) αν

- κλέψουμε χρήματα από κάποιον, δ) αν μιλάμε χωρίς να ακούμε κανένα και χωρίς να μας ακούει κανείς
2. Τι είναι ο διάλογος; Σε τι μας βοηθάει; Που μας οδηγεί; (Καταγράφουμε τις απόψεις των παιδιών). Είναι πάντα καλός ο διάλογος; Υπάρχουν περιπτώσεις που δεν πρέπει να κάνουμε διάλογο; (π.χ. όταν κινδυνεύει η σωματική μας ακεραιότητα και πρέπει να το βάλουμε στα πόδια).
  3. Οι σκέψεις μας τι είναι;
    - Με τι μοιάζουν οι σκέψεις μας;
    - Είναι αληθινές;
    - Τις μοιραζόμαστε με τους άλλους; Ναι, όχι, γιατί;
    - Μοιραζόμαστε όλες τις σκέψεις μας με τους άλλους;(Lipman, 1984)

7.5.2 Οργανωμένες δραστηριότητες

4. **Τα είδη των ερωτήσεων:** Μέσα από τη συζήτηση τα παιδιά μαθαίνουν και εξοικειώνονται με τα είδη ερωτήσεων (κλειστού τύπου που απαντώνται με ένα ναι ή όχι/ σύντομης απάντησης/ ανοιχτού τύπου που επιδέχονται πολλών αναγνώσεων και φιλοσοφικού τύπου)
5. **Βλέπουμε ταινίες χωρίς λόγια και σκεφτόμαστε λόγια που θα μπορούσαμε να τους βάλουμε.** Ωστόσο, διαπιστώνουμε ότι κάποιες φορές μπορεί να βγει νόημα ακόμα και χωρίς διάλογο μόνο με ήχους, εκφράσεις προσώπου και σώματος κ.λπ.
6. Διαβάζουμε βιβλία σχετικά με τις δεξιότητες που θέλουμε να αναπτύξουμε και προβαίνουμε σε διαλόγους.

7.5.3 Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες

- 7 **Κανόνες διαλόγου:** Στην παρούσα αποφασίζουμε τους κανόνες διαλόγου και όπως προηγουμένως τα παιδιά τους εικονογραφούν, π.χ. «σηκώνουμε χέρι για να μιλήσουμε», «ακούμε προσεκτικά ο ένας τον άλλο», «δεν διακόπτουμε τον άλλο όταν μιλάει», «περιμένουμε τη σειρά μας», «μιλάμε όμορφα χωρίς να λέμε άσχημες κουβέντες» κ.λπ. Για να μην έχουμε πολλούς κανόνες μπορούν οι κανόνες διαλόγου να συμψηφιστούν με τους κανόνες της τάξης.
- 8 **Τύποι διαλόγου:** Μαθαίνουμε να αντιμετωπίζουμε τα άτομα που μονοπωλούν το ενδιαφέρον σε μια συζήτηση χωρίς να αφήνουν του άλλους να μιλήσουν αλλά και να αναγνωρίζουμε τα άτομα που ντρέπονται να εκφράσουν τις ιδέες τους από φόβο ότι μπορεί να μην αρέσουν ή να γίνουν αποδεκτές. Μπορούμε σε ένα διάλογο να δίνουμε στα παιδιά πέντε κλήρους π.χ. μπίλιες/ μάρκες/ χαρτάκια και κάθε φορά που θέλουν να μιλήσουν θα ξοδεύουν έναν κλήρο τους. Αν τελειώσουν γρήγορα πάει να πει ότι μονοπωλούν το ενδιαφέρον. Αν μείνουν αχρησιμοποίητα πάει να πει ότι δεν συμμετέχουν πολύ στη συζήτηση. Δεν χρειάζεται αυτό να γίνει με τρόπο πιεστικό π.χ. να εξαντλήσουν όλοι τους κλήρους τους. Μπορούμε επίσης να εισαγάγουμε την ιδέα των «καυτών χεριών» (1 ή 2 φορές το πολύ) που θέλουν οπωσδήποτε να «σηκωθούν ψηλά» και να μιλήσουν μετά την εξάντληση όλων των κλήρων.

7.6. Σεβασμός προς το φυσικό περιβάλλον, τα άβια και τα έμβια όντα

7.6.1 Ερωτήματα για διάλογο και αναστοχασμό

Πιθανά ερωτήματα:

- Χρειάζεται σεβασμό το περιβάλλον;
- Πώς δείχνουμε το σεβασμό μας στις θάλασσες, στις πόλεις, στα βουνά;
- Πώς καταλαβαίνει το περιβάλλον ότι το αγαπάμε και το σεβόμαστε;
- Υπάρχουν πράξεις που είναι κακές για το περιβάλλον; Ποιες είναι; Πώς τις αποφεύγουμε; Τι κάνουμε σε περίπτωση κινδύνου;

7.6.2 Οργανωμένες δραστηριότητες εσωτερικού και εξωτερικού χώρου

1. **Χειροποίητα παζλ:** Αντί να αγοράζουμε συνεχώς παιχνίδια μπορούμε να φτιάξουμε τα δικά μας παζλ. Το κάθε παιδί μπορεί να φτιάξει το δικό του παζλ είτε με ζωγραφική και κόψιμο της σε κομμάτια είτε με χρήση έτοιμων φωτογραφιών που επίσης κόβονται σε κομμάτια. Ακολουθεί πλαστικοποίηση και τα παζλ είναι έτοιμα για να τα παίξουν μεταξύ τους τα παιδιά και να τα μοιραστούν. και πλαστικοποίηση στη συνέχεια). Παζλ και φτιάχνουμε τα δικά μας παζλ που τα μοιραζόμαστε μεταξύ μας (Βλέπε οδηγό εκπαιδευτικού)
2. **Καθαρισμός μιας ακτής** με συνοδεία των γονέων από τα σκουπίδια και έμπρακτος σεβασμός προς το περιβάλλον με τη δημιουργία αφισών για την προστασία του
3. **Αναδάσωση μιας περιοχής** ανάλογα με την περιοχή στην οποία βρίσκεται το σχολείο μας δείχνοντας έμπρακτα το σεβασμό μας προς τη φύση και το περιβάλλον

7.6.3 Δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες – ρουτίνες

4. **Είναι όλα στην θέση τους;** Τα παιδιά μαθαίνουν να παίζουν ένα παιχνίδι και να το τακτοποιούν πριν ασχληθούν με άλλο. Επίσης, μαθαίνουν να μη χάνουν ή χαλούν τα παιδιά γιατί είναι ένδειξη σεβασμού.
5. **Το «νοσοκομείο» των βιβλίων και των χαλασμένων παιχνιδιών:** Συχνά η χρήση των πραγμάτων από τα παιδιά μπορεί να τα φθείρει. Μαθαίνουμε στα παιδιά να σεβόμαστε τα αντικείμενα και να μην τα πετάμε με την πρώτη φθορά. Ορίζουμε έναν χώρο ως «νοσοκομείο» και τοποθετούμε αντικείμενα που χρειάζονται επιδιόρθωση π.χ. βιβλία που τους έχουν φύγει ή σκιστεί κάποιες σελίδες, κουτιά με πάζλ που τα κουτιά τους έχουν σκιστεί ή ταλαιπωρηθεί, κούκλες που τους έφυγε κάποιο μέλος τους, σπασμένα αυτοκινητάκια ή τουβλάκια που όμως μπορούν τα επιμέρους κομμάτια να κολλήσουν μεταξύ τους κ.λπ. Ορίζουμε μια συγκεκριμένη μέρα κάθε δυο εβδομάδες ή κάθε μήνα και επιδιορθώνουμε ό,τι μπορεί να φτιαχτεί χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα υλικά π.χ. κόλλες, ζελοτέιπ κ.λπ. Συμφωνούμε ότι είναι δίκαιο αν κάποιος καταστρέψει κάτι να φροντίσει να το αντικαταστήσει με δική του ευθύνη (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
6. **Πώς μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε αλλιώς;** Συμβαίνει κάποια παιχνίδια που χάλασαν ή έσπασαν να είναι μη λειτουργικά. Σκεφτόμαστε με τα παιδιά τρόπους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικά π.χ. οι μαρκαδόροι που δε γράφουν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το εσωτερικό τους και ανά χρώματα να τους τοποθετήσουμε σε πλαστικά ποτήρια με λίγο νερό. Σύντομα μπορούμε να δημιουργήσουμε νερομπογιές και με αυτές να φτιάξουμε νέα έργα τέχνης. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά επιδεικνύουν

σεβασμό προς τα αντικείμενα τα οποία αντί να πεταχτούν επαναχρησιμοποιούνται.

7. **Ανακύκλωση στο νηπιαγωγείο:** Η δημιουργία κουτιών όπου μπορούν να ανακυκλωθούν χαρτιά, πλαστικά και αλουμίνια μπορεί να αποτελέσει μια καθημερινή ρουτίνα που μαθαίνει στα παιδιά να σέβονται τον πλανήτη και την βιωσιμότητά αποκτώντας θετικές μορφές συμπεριφοράς. Κάθε πρόγραμμα ανακύκλωσης είναι μια ένδειξη σεβασμού προς το περιβάλλον.
8. **Ταΐστρες για τα πουλιά και πιατάκια με φαγητό και νερό για τα αδέσποτα ζώα:** Φτιάχνουμε με τα παιδιά ταΐστρες που γεμίζουμε με σποράκια σεβόμενα τα πουλιά που τις κρύες μέρες του χειμώνα δυσκολεύονται να βρουν τροφή. Επίσης, σε δοχεία έξω από το σχολείο μπορούμε να έχουμε πάντα διαθέσιμο νερό και τροφή για τα αδέσποτα ζώα (σκύλοι και γάτες). Πρόκειται για δραστηριότητα ρουτίνας όπου μια φορά την εβδομάδα τα παιδιά επιμελούνται τα πιατάκια ώστε να υπάρχει πάντα τροφή και νερό. Επιπλέον, η φροντίδα και ο σεβασμός στις ανάγκες και τα δικαιώματα των ζώων μπορεί να οδηγήσει σε επιμέρους πρότζεκτ δραστηριοτήτων, ανάλογα με το ενδιαφέρον των παιδιών (Βλέπε Οδηγό Εκπαιδευτικού).
9. **Ο κήπος της τάξης μας:** Η δημιουργία σχολικών κήπων περιλαμβάνει πολλές δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να γίνουν επιμέρους πρότζεκτ όπου μαθαίνουν τα παιδιά να δείχνουν σεβασμό και φροντίδα προς τα φυτά που καλλιεργούν και να σέβονται το εγγύς φυσικό περιβάλλον τους.

8 Παραδοτέα και Αξιολόγηση προγράμματος

Ημερολόγιο δράσεων του Εκπαιδευτικού

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να καταγράφει τις περιπτώσεις εκείνες που αναδύονται δραστηριότητες σεβασμού λόγω των ενδιαφερόντων των ίδιων των παιδιών. Η καταγραφή ενός περιστατικού έλλειψης σεβασμού (Πώς δημιουργήθηκε; Κάτω από ποιες συνθήκες; Ποιοι συμμετείχαν; Πώς επιλύθηκε το πρόβλημα;), μιας εγωιστικής συμπεριφοράς που δε σέβεται τον άλλο αλλά και ενός ωραίου παραδείγματος που δείχνει ότι τα παιδιά αποκτούν την κοινωνική δεξιότητα του σεβασμού προς τον άλλο, αποτελεί μια καλή πρακτική για βαθύτερη κατανόηση του θέματος από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό και καλύτερη αντιμετώπιση του τρόπου διαχείρισής του. Επιπλέον, οι καταγραφές αυτών των εμπειριών είναι πολύτιμες για άλλους συναδέλφους που θα διαβάσουν και θα μάθουν μέσα από τη διάχυση των ιδεών του προγράμματος.

Φωτογραφικό Portfolio

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τραβήξει φωτογραφίες:

- από οργανωμένες δραστηριότητες που δείχνουν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης του θέματος τους σεβασμού,
- εποπτικού υλικού που ο ίδιος ο εκπαιδευτικός (ή μαζί με τα παιδιά) συνέταξε ώστε να διευκολύνει την καλύτερη ανάπτυξη των εννοιών,
- δραστηριότητες ή έργα των παιδιών σχετικά με τις έννοιες προς διερεύνηση και
- ό,τι άλλο κρίνει ο εκπαιδευτικός ότι διαφωτίζει περισσότερο τις έννοιες του σεβασμού και της διαφορετικότητας. Επισημαίνουμε πάλι, ότι η διαμοίραση του υλικού αυτού σε κάποια ηλεκτρονική πλατφόρμα (με κάλυψη των προσώπων των παιδιών όπου χρειάζεται) βοηθάει τη διάχυση ιδεών και

διαφορετικών τρόπων προσέγγισης του προγράμματος κάτι που οδηγεί σε έναν εμπλουτισμό από τον οποίο επωφελούνται όλοι.

Έκθεση εκπαιδευτικού στην οποία περιγράφεται αναλυτικά το διαμορφωμένο και διαφοροποιημένο πρόγραμμα που ακολούθησε ο κάθε εκπαιδευτικός.

Στο τέλος της χρονιάς ο εκπαιδευτικός καταθέτει μια αναλυτική έκθεση του προγράμματος που τελικά προέκυψε στην τάξη βάση των αναγκών και των ενδιαφερόντων των παιδιών. Στην έκθεση αυτή ο εκπαιδευτικός περιγράφει, αναλύει και επεξηγεί:

- την αφορμή για να ξεκινήσει το πρόγραμμα (τι έδωσε ώθηση ώστε να ξεκινήσει ένα πρόγραμμα καλλιέργειας του σεβασμού και της διαφορετικότητας στην τάξη);
- τους στόχους που έθεσε και τις δραστηριότητες που προέκυψαν (οργανωμένες και αυθόρμητες από τα παιδιά καθώς και δραστηριότητες ρουτίνας που βοήθησαν στην εδραίωση κοινωνικών δεξιοτήτων),
- αλλαγές στις δεξιότητες και στις συμπεριφορές που απέκτησαν τα παιδιά και πώς αυτές έγιναν αντιληπτές (μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα),
- κατά πόσο αυτή η διαδικασία ωφέλησε τον ίδιο ως εκπαιδευτικό (διατύπωση με τη μορφή του αναστοχασμού),
- ποιος ήταν ο αντίκτυπος του προγράμματος στους γονείς και στην ευρύτερη κοινωνία (τρόποι διάχυσης του προγράμματος) και
- αξιολόγηση του προγράμματος (αναφορά στα θετικά και τα αρνητικά του προγράμματος, στις δυσκολίες που προέκυψαν και σε τρόπους μελλοντικής βελτίωσής του).

Ερωτηματολόγια γονέων, εκπαιδευτικών και παιδιών

Περιγράφονται αναλυτικά στο παράρτημα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόφωνη – Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία

Βαλιαντή, Σ., Νεοφύτου, Λ. (2017). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία, Λειτουργική και αποτελεσματική εφαρμογή*, Αθήνα: Πεδίο

Blanco L., Carbonell, S. (χ.χ). *Αρετές και Αξίες*, (επιμ. Φ. Χανή), Αθήνα: Σαββάλας

Βλαχόπουλος Λ. Α. (2015). Οδηγός για ψυχολογικές υπηρεσίες στο σχολείο. Οδηγός για σχολικούς ψυχολόγους σε σχολικά δίκτυα (ΣΔΕΥ), αλλά και γενικότερα στην σύγχρονη Γενική & Ειδική Αγωγή. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

ΙΕΠ, *Εργαστήρια Δεξιότητων, Πρόσκληση υποβολής εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή/και εκπαιδευτικού υλικού* http://www.iep.edu.gr/images/IEP/skill-labs/2019-2020/prosklisi_26_02_2020_1.pdf

Korcusack, J. (2017). *Το δικαίωμα του παιδιού στο σεβασμό*, (Μ. Ζουλκιεβιτς), Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κόφφας, Α. (2002). *Γενική και ειδική μεθοδολογία δραστηριοτήτων προσχολικής αγωγής*, Αθήνα: Έκδοση του ιδίου

Μετοχιανάκης, Η. (1990). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Ηράκλειο: Έκδοση του ιδίου.

Μπένετ, Σ., Μπένετ, Ρ. *365 μέρες χωρίς τηλεόραση. Δημιουργικές ιδέες για σας και το παιδί σας*, (μτφρ. Μ. Μουγιάννη), Αθήνα: Καστανιώτης

Μπρενιφιέ, Ο. (2006). *Η Γνώση! Τι είναι;* (μτφρ. Ε. Πυρπάσου), Αθήνα: Καστανιώτης

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2001). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.), Αθήνα. <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>

Παντελιάδου, Σ. (2008). Διαφοροποιημένη Διδασκαλία. Στο Σ. Παντελιάδου & Φ. Αντωνίου (Επιμ.), *Διδακτικές προσεγγίσεις και πρακτικές για μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες* Βόλος: Γράφημα.

Πίκμαλ, Μ., Λαγκοτριέρ, Φ. (2003). *Μύθοι για μαθητευόμενους φιλόσοφους*, (μτφρ. Μ. Καρακώστα), Αθήνα: Πατάκης

Πονς, Ε., Γκονθάλεθ, Ι. (2002). *Μάθετε στα παιδιά σας 20 Αξίες της ζωής*, (μτφρ. Β. Χωρεάνθη), Αθήνα: Άγκυρα

□ Tomlinson, C.A. (2007). Διαφοροποίηση της εργασίας στην αίθουσα διδασκαλίας. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη

ΦΕΚ 1373, τ. Β' 18-10-2001. «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών».

Χρυσάφιδης, Κ. (2000). *Βιωματική – Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Borba, M. (2001). *Building Moral Intelligence: The Seven Essential Virtues that teach kids to do the right thing*. San Francisco: Jossey Bass

Cam, P. (1993). *Thinking stories 1: teacher resource/activity book: philosophical inquiry for children*. Sydney: Hale & Iremonger.

Dewey, J. (1990). *The School and the society. The child and the curriculum (a centennial publication of the University of Chicago Press)* Chicago: The University of Chicago.

Dewey, J.(2005). *Art as experience*. New York: Perigee Books.

Fisher, R. (1999). *First Stories for Thinking*, Oxford: Nash Pollock Publishing

Fisher, R. (1997). *Games for thinking*. Oxford: Nash Pollock.

Hadot, P. (1995). *Philosophy as a way of life: spiritual exercises from Socrates to Foucault*. Oxford: Blackwell.

Haynes,J. (2008). *Children as philosophers : learning through enquiry and dialogue in the primary classroom*. 2nd edn. London: Routledge.

Lipman, M. (1984). *Philosophical Inquiry: An Instructional Manual to accompany Harry Stottlemier's discovery*. N.J.: Institute for the Advancement of Philosophy for Children.

Lipman, M. (1988). *Getting our thoughts together. Instructional manual to accompany Elfie*. 2nd edn. N.J.: Institute for the Advancement of Philosophy for Children

Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.

Lipman, M., Sharp, A.M. and Oscanyon, F. (1980) (eds.) *Philosophy in the classroom*. Philadelphia: PA Temple University Press.

Nikolidaki, S. (2010). "I think, therefore I participate: using a picture-book in a philosophical inquiry with children and adults", *Enhancing Research – Teaching Links in Higher Education*, n.3, (ed.S. Haslett and H. Rowlands). Newport: CELT, University of Wales, Newport.

Nikolidaki, S. (2011). *The role of stimuli in doing philosophy with children and adults*. Ph.D. Dissertation, Newport: University of Wales, Newport.

Paul, R. (1992). Critical thinking: what, why and how. *New Directions for Community Colleges*, 77, pp. 3-23.

Sharp, A.M. and Splitter, L. (2000). *Making sense of my world, Teacher manual for The Doll Hospital*, Camberwell Victoria: ACER.

Sharp, A.M. and Splitter, L. (2000). *Discovering our voice. A manual to accompany Geraldo*, Camberwell Victoria: ACER.

Tillman, D., Hsu, D. (2000). *Living Values Activities for Children Ages 3-7*. Florida: Health Communications Inc.

White, D. (2001). *Philosophy for Kids, 40 Fun Questions that help you wonder...about everything*, New York: Prufrock Press Inc.

Worley, P. (2011). *The If machine. Philosophical Enquiry in the Classroom*, London: Continuum

Χρήσιμα Links

<https://www.ucy.ac.cy/psifides-gnosis/documents/psifides-gnosis/NeaEkdilwseisAnakoinwseis/ListaParamithiwnGiaDiaforetikotita.pdf>
(Εκτενής λίστα παραμυθιών για το θέμα της διαφορετικότητας με μικρές περιλήψεις)

<https://www.mellonkriti.gr/wp-content/uploads/%CE%92%CE%99%CE%92%CE%9B%CE%99%CE%91-%CE%93%CE%99%CE%91-%CE%A4%CE%97-%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A6%CE%9F%CE%A1%CE%95%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91.pdf> (Εκτενής λίστα παραμυθιών για το θέμα της διαφορετικότητας με μικρές περιλήψεις)

http://www.i-red.eu/resources/projects-files/sxedio_drasis-protypo_yliko.pdf
(Αναλυτική παρουσίαση προγραμμάτων και δράσεων για τη διαφορετικότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη βία και την Αντιρατσιστική αγωγή: Υλικό και πρότυπος οδηγός)

<https://proudtobepprimary.com/teaching-respect-in-the-classroom/> (Δραστηριότητες για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας)

https://www.educationworld.com/a_lesson/lesson/lesson329.shtml (Δραστηριότητες για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας)

<https://meaningfulmama.com/20-ways-to-teach-kids-about-respect.html>
(Δραστηριότητες για καλλιέργεια της δεξιότητας του σεβασμού και επιπλέον Links με σχετικές δραστηριότητες σεβασμού)

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο Γονέων

Στο σχολείο/ νηπιαγωγείο που φοιτά το παιδί σας υλοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα .....ένα πρόγραμμα ανάπτυξης του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας. Παρακαλούμε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις.

Ατομικά στοιχεία

Φύλο ΑΡΡΕΝ ΘΗΛΥ

Ηλικία 20-30 31-40 41- 50

Επάγγελμα.....

Επίπεδο σπουδών: Δημοτικού Γυμνασίου Λυκείου Ανωτέρας Σχολής ΑΕΙ- ΤΕΙ/ Μεταπτυχιακό Διδακτορικό

1. Συμφωνείτε με την συμμετοχή του παιδιού σας σε πρόγραμμα ανάπτυξης του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας; ΝΑΙ ΟΧΙ
1. Για ποιους λόγους θεωρείτε θετική/ αρνητική τη συμμετοχή του παιδιού σας στο πρόγραμμα αυτό;
.....
.....
.....
.....
2. Λάβατε ενημέρωση σχετικά με το πρόγραμμα; ΝΑΙ ΟΧΙ
3. Συμμετείχατε σε δραστηριότητες που οργάνωσε το σχολείο σχετικά με το πρόγραμμα ΝΑΙ ΟΧΙ
4. Αν ναι, σε ποιες συμμετείχατε και με ποιο τρόπο;
.....
.....
.....
.....
5. Παρατηρήσατε αλλαγές στη συμπεριφορά του παιδιού σας; ΝΑΙ ΟΧΙ
6. Τι αλλαγές και σε ποιους τομείς; (Παρακαλώ κατονομάστε)
.....
.....
.....
.....
2. Ποιες δεξιότητες κατέκτησαν τα παιδιά από τη συμμετοχή τους σε αυτό το πρόγραμμα; (Βάλτε χ σε όσα κουτάκια νομίζετε)
Δεξιότητες Μάθησης:

- Κριτική σκέψη (Critical thinking)
- Επικοινωνία (Communication)
- Συνεργασία (Collaboration)
- Δημιουργικότητα (Creativity)
- Δεξιότητες Ζωής:**
- Κοινωνικές δεξιότητες
- Ενσυναίσθηση και ευαισθησία
- Προσαρμοστικότητα
- Ανθεκτικότητα
- Υπευθυνότητα
- Πρωτοβουλία
- MIT Δεξιότητες της τεχνολογίας και της επιστήμης:**
- Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες
- Συνδυαστικές δεξιότητες ψηφιακής τεχνολογίας
- Επικοινωνίας και συνεργασίας
- Δεξιότητες του νου:**
- Επίλυση προβλημάτων
- Μελέτη περιπτώσεων

3. Δώστε παραδείγματα όπου φαίνεται ότι τα παιδιά κατέκτησαν κάποιες από τις παραπάνω δεξιότητες

.....

.....

.....

.....

4. Ποιες είναι οι προτάσεις σας για τη βελτίωση του προγράμματος;

.....

.....

.....

.....

Ευχαριστούμε για τη συμμετοχή σας!

Ερωτηματολόγιο Εκπαιδευτικών

Στο σχολείο/ νηπιαγωγείο σας υλοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα .....ένα πρόγραμμα ανάπτυξης του αλληλοσεβασμού και της διαφορετικότητας σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας. Παρακαλούμε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις.

Ατομικά στοιχεία

Φύλο: ΑΡΡΕΝ ΘΗΛΥ

Έτη υπηρεσίας στην τάξη: 0-10 11-20 21- 30 30-

Βαθμίδα εκπαίδευσης που υπηρετείτε:.....

Ειδικότητα:.....

Επίπεδο σπουδών: ΑΕΙ Διδασκαλείο Μεταπτυχιακό Διδακτορικό Άλλο:.....

7. Έχετε συμμετάσχει/ υλοποιήσει προγράμματα ανάπτυξης δεξιοτήτων στα παιδιά ΝΑΙ ΟΧΙ
8. Τι είδους προγράμματα; .....
9. Πώς χαρακτηρίζεται την εμπειρία σας από τη υλοποίηση του προγράμματος στην τάξη σας; Θετική Αρνητική Ουδέτερη
Εξηγήστε:.....
10. Παρατηρήθηκαν αλλαγές στη συμπεριφορά των παιδιών κατά και μετά τη διάρκεια του προγράμματος; ΝΑΙ ΟΧΙ
11. Τι αλλαγές στη συμπεριφορά των παιδιών παρατηρήσατε; Αναφέρετε παραδείγματα:
.....
.....
.....
.....
12. Ποιες δεξιότητες κατέκτησαν τα παιδιά από τη συμμετοχή τους σε αυτό το πρόγραμμα; (Βάλτε χ σε όσα κουτάκια νομίζετε)
Δεξιότητες Μάθησης:
Κριτική σκέψη (Critical thinking)
Επικοινωνία (Communication)
Συνεργασία (Collaboration)
Δημιουργικότητα (Creativity)
Δεξιότητες Ζωής:
Κοινωνικές δεξιότητες
Ενσυναίσθηση και ευαισθησία
Προσαρμοστικότητα
Ανθεκτικότητα
Υπευθυνότητα
Πρωτοβουλία

MIT Δεξιότητες της τεχνολογίας και της επιστήμης:

Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες

Συνδυαστικές δεξιότητες ψηφιακής τεχνολογίας

Επικοινωνίας και συνεργασίας

Δεξιότητες του νου:

Επίλυση προβλημάτων

Μελέτη περιπτώσεων

13. Δώστε παραδείγματα όπου φαίνεται ότι τα παιδιά κατέκτησαν κάποιες από τις παραπάνω δεξιότητες

.....
.....
.....
.....

14. Υπήρχαν παραδείγματα όπου το πρόγραμμα έγινε ρουτίνα και τρόπος ζωής των παιδιών στο νηπιαγωγείο; Προσδιορίστε

.....
.....
.....
.....

15. Υπήρχε εμπλοκή - αλληλεπίδραση του προγράμματος με τις περιοχές μάθησης του Α.Π του σχολείου- νηπιαγωγείου; Αναφέρετε παραδείγματα για τις παρακάτω περιοχές:

- Παιδί και Γλώσσα:

.....
.....
.....

- Παιδί και Περιβάλλον – Φυσικό και Ανθρωπογενές:

.....
.....
.....
.....
.....

- Παιδί Δημιουργία και Έκφραση:

.....
.....
.....
.....

- Παιδί και μαθηματικά

.....
.....
.....
.....

- Παιδί και ΤΠΕ

26. Ποιες είναι οι προτάσεις σας για τη βελτίωση του προγράμματος;

.....
.....
.....

Θα επαναλαμβάνετε ένα τέτοιο πρόγραμμα ή θα το συστήνατε σε άλλους;
ΝΑΙ ΟΧΙ

Ευχαριστούμε για το χρόνο σας!

Ερωτηματολόγιο παιδιών

Το ερωτηματολόγιο των παιδιών έχει περισσότερο τη μορφή μιας μίνι χαλαρής συνέντευξης

Ατομικά στοιχεία

Φύλο: ΑΡΡΕΝ ΘΗΛΥ

Ηλικία: Νήπιο Προνήπιο

Έχεις ξανακούσει τη λέξη σεβασμό; Μπορείς να μου εξηγήσεις τι σημαίνει;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Υπάρχουν παιδιά στην τάξη που σέβονται περισσότερο από τα άλλα; Ποια είναι και γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Υπάρχουν παιδιά στην τάξη που σέβονται λιγότερο; Ποια είναι και γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Σε σέβονται τα παιδιά στην τάξη; Ναι, όχι, γιατί; Πώς το καταλαβαίνεις;

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....

Στις παρακάτω εικόνες σημείωσε με κόκκινο μαρκαδόρο σε ποιες υπάρχει σεβασμός του ενός προς τον άλλο και με μαύρο μαρκαδόρο σε ποιες δεν υπάρχει.

shutterstock.com • 1126601738

Ποιες από τις παρακάτω εικόνες δείχνουν σεβασμό προς το περιβάλλον; Σημείωσε με πράσινο μαρκαδόρο στα αντίστοιχα κυκλάκια.

shutterstock.com • 617802212

shutterstock.com • 556842991

Στοιχεία Επικοινωνίας

Σοφία Νικολιδάκη

Mail: sofia.nikolidaki@gmail.com s.nikolidaki@edc.uoc.gr